

NEGEN EEUWEN CATHARINAKERK IN RODEN

Negen eeuwen Catharinakerk in Roden

Inhoudsopgave

Vooraf

1.	De kerstening van Drenthe in de Middeleeuwen	3
2.	De bouw van de Catharinakerk.....	5
3.	Het [vroege] interieur van de kerk	9
4.	Roden rond de reformatie	12
5.	Herstel van de kerk	14
6.	De bewoners van Havezathe Mensinge.....	18
7.	Het [latere] interieur.	20
8.	Het Hinsz-orgel	26
9.	Begraven worden in de kerk	31
10.	Reilen en zeilen in de negentiende eeuw.....	35
11.	De kerk van Roden [1900- heden].	43
12.	Tot besluit	49
	Register predikanten.....	50
	Literatuur	51
	Plattegrond	52

Colofon:

Samenstelling en redactie:

Research en tekst [tot 1980]:

Bouwhistorische adviezen en foto's:

Opmaak:

Druk:

Uitgave:

Ad van Nes en Hidde Boerema

Age Tanja [oorspronkelijke druk]

Harry Boerema

Gera de Vries

Drukkerij Deddens, Roden

Stichting tot Behoud van het Hinsz-orgel te Roden

Vooraf

Dit boekje schetst een tamelijk uitvoerig beeld van de geschiedenis van de Catharinakerk en daarmee ook van een deel van de historie van ons dorp. Het is primair bedoeld als informatiebron voor een ieder die geïnteresseerd is in de roerige historie van dit monumentale kerkgebouw en de belevenissen van de mensen daar omheen. Ook vrijwilligers, die tijdens de open dagen in de zomermaanden rondleidingen verzorgen, zullen veel informatie uit dit boekje kunnen putten.

De oorspronkelijke uitgave verscheen medio 1986 onder de titel "*Het Carspel Roden en zijn Kerk aan de Brink*". Het werd geschreven door Age Tanja, voormalig secretaris van de kerkvoogdij van de Hervormde Gemeente te Roden, die daarvoor indertijd uitputtend archievenonderzoek heeft verricht. In het jaar 2000 is het boekje opnieuw uitgegeven onder de titel "Acht eeuwen Catharinakerk in Roden".

De afgelopen jaren hebben de rondleiders in de kerk van deze beide uitgaven dankbaar gebruik gemaakt. Ook bij bezoekers waren de boekjes zeer in trek.

De samenstellers verwachten dat dit met deze herziening en aanvulling van de oorspronkelijke uitgave in de komende jaren ook weer het geval zal zijn.

Bij de voor u liggende uitgave zijn de samenstellers zoveel mogelijk uitgegaan van de herziene uitgave uit 2000. Dit kon omdat deze niet wezenlijk verschilde van de originele versie. Er is getracht de inhoud beter te rubriceren naar tijd en onderwerp. De tekst is hier en daar aangepast of uitgebreid en van passende hoofdstuktitels voorzien. De leesbaarheid werd vergroot door het gebruik van kopjes, voetnoten en kaders met toelichtingen en anekdotes. De tekeningen in het oorspronkelijke boekje zijn vervangen door foto's.

Daarnaast is de geschiedenis van de kerk vanaf 1980 en een beschrijving van de in 2006 voltooide restauratie van het Hinsz-orgel toegevoegd. Een nieuwe titel "Negen eeuwen Catharinakerk in Roden" leek inmiddels gepast.

Deze uitgave werd onder meer mogelijk dank zij een bijdrage van het College van Kerkrentmeesters van de Protestantse Gemeente Roden-Roderwolde. Grote dank is verschuldigd aan de in de colofon genoemde medewerkers en aan talrijke "meelezers" voor hun adviezen. Om in stijl te blijven: Er is monnikenwerk verricht!

Roden, zomer 2012

Ad van Nes
Hidde Boerema

1. De kerstening van Drenthe in de Middeleeuwen

In de naam Drenthe zit het oude woord voor drie, zoals bijvoorbeeld aan Twente het getal twee ten grondslag ligt. Drenthe bestond in de vroege middeleeuwen uit drie dingspelen¹: Noordenveld, Westenveld en Zuidenveld. Deze streken zijn zo genoemd naar hun ligging ten opzichte van het Grote Veld of Ellertsveld, het woeste gebied in centraal Drenthe.

Elke hoofdplaats van een dingspil had een rechtsgeding, kortweg “ding” genoemd. Roden lag in het dingspil Noordenveld, met als hoofdplaats Vries.

Van predikers naar bisschoppen

De bekering van de Drentse bevolking tot het christendom begon ongeveer 800 na Chr. Daarbij speelde de prediker Wellehad, die ook in de omgeving van Vries optrad, een belangrijke rol. Door de overwinning van Karel de Grote op de Saksen ging het snel met de kerstening. De met de kerstening gepaard gaande kerkelijke organisatie werd door de bisschop van Utrecht zo ingericht dat de parochies grotendeels samenvielen met de dingspelen. Zo werden in de hoofdplaatsen van elk dingspil seend- of parochiekerken gesticht.

De priesters die aan deze kerken verbonden waren, trokken als predikers van het evangelie rond in de omgeving. Ze droegen daarbij de mis op aan draagbare altaren in de open lucht of in een woning of schuur. Zodra de bevolking in een bepaald gebied tot het Christendom overging stichtten de priesters er gemeenten, die geleid werden door pastores.

Vanaf 1046 oefende de bisschop van Utrecht ook de grafelijke macht uit over Drenthe. Hij liet daarbij de wereldlijke rechtspraak, het ding, samenvallen met de kerkelijke, de seend². Ook stimuleerde de bisschop het ontstaan van kerspelen, die bestonden uit kerkdorpen en buurtschappen, zoals bijvoorbeeld het kerspel [ook wel “carspel”] Roden met Lieveren en Leutingewolde.

De wijding van priesters en de afsplitsing en inwijding van nieuw gestichte kerken was uitsluitend de bevoegdheid van de bisschop. De parochianen moesten de kosten van de seend dragen, vaken leveren voor de jacht en elk jaar een heffing betalen aan de bisschop.

¹ Een **dingspil** [meervoud “dingspelen”] is een voormalig rechtsgebied in het oude Drenthe

De naam komt van “ding”, een rechtszitting die tot 1580 drie maal per jaar werd gehouden onder de hoogste functionaris van de bisschop van Utrecht.

² De term **seend** is afgeleid van “synode” en werd in de middeleeuwen in Nederland gebruikt als benaming voor een kerkelijke rechtbank. Een seend behandelde zaken rond ontucht en overspel, maar ging ook over aanklachten wegens ketterij en deed aan bestrijding van hekserij.

Het kerspel Roden

In de archieven zijn geen documenten gevonden over de stichting van een kerk in Roden. Maar er is wel een oorkonde uit 1139, waaruit blijkt dat de “seendkerken” van Anloo, Beilen en Vries, op bevel van de bisschop jaarlijks elk 8 ons zilver moesten betalen aan de kapittelkerk te Oldenzaal. Dit duurde tot 1256, daarna ging de heffing naar Steenwijk. In het dingspil Noordenveld nam het hoofddorp Vries de helft voor haar rekening. De vier dochterkerken Eelde, Norg, Roden en Roderwolde moesten elk twee schelling [ruim 1 ons zilver] bijdragen.

Hieruit mogen we concluderen dat de groei van de bevolking van het Noordenveld intussen de stichting van dochterkerken had mogelijk gemaakt. In 1139 bestond er dus al een kerk in Roden en ook al een in Roderwolde.

Een kopie met de oorspronkelijke tekst en een vertaling van de oorkonde hangt in de noordelijke zijbeuk van de kerk.

Het *Vyfde dingspil* of *Nordevelt* op de kaart van Drenthe door Cornelis Pijnacker [1634]

2. De bouw van de Catharinakerk

Nu we weten dat er in 1139 al een kerk in Roden bestond, kan de vermoedelijke gang van zaken bij de bouw van de middeleeuwse Catharinakerk³ worden gereconstrueerd. Historische gegevens vormen daarbij de basis, gecombineerd met gegevens over in de streek aanwezige bouwmaterialen.

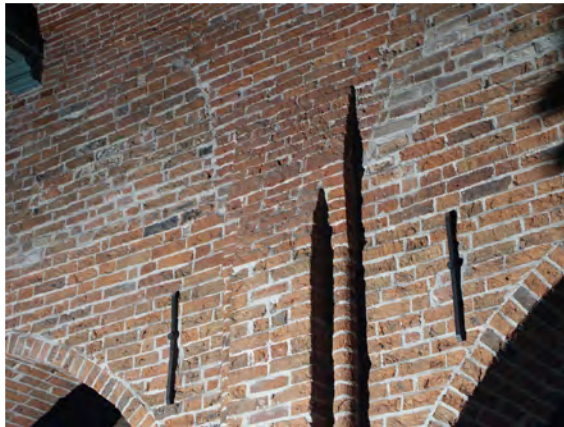
De naam Roden duidt op een geroid stuk bos. Omdat hout en heide in de omgeving volop aanwezig waren, mag worden aangenomen dat er eerst een kerk van hout was, gedekt met plaggen.

Waarschijnlijk werd deze kerk later vervangen door een van kloostermoppen, een door Cisterciënzer monniken, o.a. in Aduard, ontwikkelde methode voor het bakken van steen uit klei en leem. In de huidige kerk treft men deze kloostermoppen nog aan.

Het schip van de kerk

Het schip van de kerk is het oudste gedeelte. De zijbeuken werden pas een paar honderd jaar later gebouwd. De oude kerk moet, met uitzondering van de tongewelven, in de dertiende eeuw zijn gebouwd. In die tijd ontwikkelde zich in de noordelijke Nederlanden en Oost-Friesland de romanogotische bouwkunst, gekenmerkt door zijn decoratieve baksteenarchitectuur.

De thans nog aanwezige bouwfragmenten, de rondstaafribben van de scheibogen tussen de traveeën⁴ en de aanzetten van de muraalbogen⁵ in de kerk, zijn duidelijke aanwijzingen dat de kerk oorspronkelijk romanogotische koepelgewelven heeft gehad.

³ De heilige **Catharina** kan niet de oorspronkelijke naamgever van de dorpskerk zijn geweest, omdat zij in de ontstaansperiode in deze streken nog niet bekend was. Mogelijk was de kerk aan een andere heilige gewijd. Pas in de vijftiende eeuw werd in Roden een zijaltaar gewijd aan Sint Catharina. Hieraan ontleent de kerk thans zijn naam.

⁴ Een **travee** is de afstand tussen twee geledingen in een kerk

⁵ Een **muraalboog** is een term uit de [kerkelijke] architectuur. Het is een boog tussen twee gewelfvlakken in, die loodrecht staat op de muren, waartussen het gewelf is gespannen.

Het koor

Het koor stamt uit de vijftiende eeuw en werd in opdracht van de bewoners van de Havezathe Mensinge gebouwd. Zij bewoonden al sinds 1392 de havezathe en bleven tot 1871 eigenaar van het koor. In dat jaar schonk de weduwe Ellents het koor aan de kerkelijke gemeente, nadat eerst de vensters en de zolder waren vernieuwd. In het driezijdig gesloten koor zijn hoge gotische vensters met spitsbogen aangebracht. De buitenmuren van de kooromgang worden door viermaal versneden steunberen op hun plaats gehouden.

De Heilige Catharina [maagd en martelares] was al op 18-jarige leeftijd niet alleen een wonder van zuiverheid en heiligheid, maar ook een wonder van geleerdheid en welsprekendheid. Zij verweet keizer Maxentius [Oost-Romeins keizer van 306-312] zijn wrede Christenvervolgingen. Zij moest van de keizer haar geloof verdedigen tegenover vijf wijsgeren van de Alexandrijnse school. Zij slaagde er in de argumenten van deze prominente geleerden te weerleggen en bekeerde zelfs enkelen van hen. Daarop liet de keizer Catharina gevangen zetten en wreed pijnigen. Nadat het rad waarop zij zou worden geradbraakt brak, werd ze onthoofd [307]. De overlevering vertelt dat haar lichaam door engelen naar de Sinai werd overgebracht, waar het in de achtste eeuw nog ongeschonden teruggevonden werd. Haar feestdag is 25 november.

Het altaar

In het koor bevond zich een zij-altaar, dat gewijd was aan de heilige Catharina, waaraan een vicariaat was verbonden. De priester, vicaris genaamd, werd op bindende voordracht van de bewoners van de havezathe door de bisschop benoemd. De geestelijke had tot taak dagelijks missen op te dragen en te bidden voor het zielenheil van de overleden en nog in leven zijnde leden van de families die de Havezathe Mensinge bewoonden. Ook had dit vicariaat bezittingen⁶. Waarom de bewoners van het "Huijs" in de vijftiende eeuw het altaar nu juist aan de heilige Catharina hebben gewijd is niet duidelijk.

⁶ Een archiefstuk uit 1717 vermeldt:

"Tot Sant Catharienus vicarie in Roon behoort Huijs ende Hof, also 'tselfe, nu bij Geert Röner bewoont ende gebruykt wort". Kennelijk de oorspronkelijke pastorie van de vicaris.

De toren

De 31 meter hoge toren, aan de westkant van de kerk, werd omstreeks 1500 als zelfstandig nieuw bouwlichaam geconstrueerd, deels binnen en deels buiten de kerk. Bij zware stormen beweegt de toren t.o.v. de kerk. Dit is waarneembaar op de naden van de aansluiting van kerk en toren. In 1704 moesten de leien van de achtkantige torenspits worden vernieuwd. Tegelijkertijd werd ook het hout van de kroon vernieuwd en werden de pijnappel en de ster opnieuw verguld⁷. Kenmerkend voor de toren is de vierkante tot achtkantige ingesnoerde naaldspits.

Gevelversieringen

Bij het opbouwen van de muren werden enige versieringen aangebracht die nu nog aan de buitenzijde zijn te zien. Zo heeft de dichtgemetselde sacristie-ingang in de noordmuur van het koor een segmentboog. De daarnaast gelegen kooringang laat zelfs twee bogen zien: een korfboog en een spitsboog. De zij-ingang in de noordmuur en de in 1932 dichtgezette zij-ingang in de zuidmuur van de kerk hebben beide een rondboog.

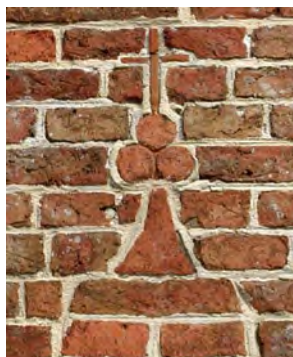
⁷ Een zekere Christian stelde in 1710 een bestek op voor “*het leggen van een nieuw hooft in de toren tot Roon alwaer de Klocke inhangt*”. Zijn beloning was 4 gulden, terwijl Willem Wigbolt, de aannemer “100 caroliegulden en 2 goutgulden strijckgelt” ontving. Op 21 augustus 1746 werd “voor het vergieten van de klock f. 43 uitgelegt”.

De kooromgang is direct onder de dakvoet met een zaagtandfries versierd.

Fraai en opvallend is de ontlastingsboog boven de toreningang. Deze heeft de vorm van een ezelsrug die z'n eindpunt vindt in een soort pinakelmotief met bekronend kruisje.

Detail pinakel

3. Het [vroege] interieur van de kerk

De oudste details van het kerkinterieur bevinden zich in het schip van de kerk. Ze dateren uit de Middeleeuwen. Ook in het koor zijn nog opmerkelijke details zichtbaar. Latere toevoegingen aan het interieur worden beschreven in hoofdstuk 7.

De doopvont

De kerk van Roden beschikte tot het eind van de negentiende eeuw over een middeleeuws doopvont. In 1884 werd de vont voor zestig gulden verkocht aan het Provinciaal Museum van Drenthe te Assen. Daar is ze een tijd met andere vonta bewaard en voor de ondergang behoed.

Vooraf in de negentiende eeuw werden de vonta voor allerlei doeleinden gebruikt: als drink- en voerbak voor het vee, als slijp-steen voor messen, schoppen en zeisen en als bloembak in de tuin. In 1987 besloten Gedeputeerde Staten van Drenthe de doopvont in bruikleen aan de kerk terug te geven. Als voorwaarde werd gesteld dat het bekken niet meer met water zou worden gevuld.

Het doopbekken

Om aan de voorwaarde van Gedeputeerde Staten van Drenthe te voldoen werd een koperen doopbekken geplaatst. Het heeft een uit één plaat geslagen deksel, passend in de rand van de vont. Het deksel, maar ook de koperen schenkan zijn vervaardigd door plaatsgenoot Jan Hummel [1987].

De voet

De doopvont bestaat uit drie delen gemaakt uit Bentheimer zandsteen. Een vloerplaat van ongeveer 1 m², waaruit een cilindervormige zuil oprijst die de cirkelvormige kuip draagt. Deze heeft een middellijn van circa 80 cm. Tegen de zuil leunen mens- of dierfiguren die op hun schouders de kuip torsen. Helaas zijn de leeuwenfiguren van de Roder vont verminkt. Wel zijn de klauwen nog zichtbaar, maar de grijnzende kop met de lillende tong en de scherpe tanden ontbreken.

In de buurt van het Duitse Bentheim komt in de directe omgeving zandsteen voor met kleuren van grijswit tot heldergeel en van bruinachtig tot rood. De steen is gemakkelijk bewerkbaar. Voor de vonden werden steenklompen van ± 0.8 m³ uitgehouwen, die of ter plekke of in de plaats van bestemming tot doopvont werden bewerkt. Soms reisde de pastoor naar Zwolle, Kampen of Hasselt om een vont uit te zoeken. Deze plaatsen hadden zich tot stapelmarkten voor deze producten ontwikkeld, dankzij hun ligging aan rivieren de Vecht en de IJssel.

De kuip

De rand van de kuip is erg beschadigd en afgebrokkeld. De wanden van de kuip zijn versierd met rondlopende friezen en banden die elkaar afwisselen. De onderste fries vormt een soort waaivormig ornament, bestaande uit bladeren, die waarschijnlijk zijn afgeleid van het blad van de acanthus. Deze doornachtige sierplant komt veel voor op de kapitelen van Corinthische zuilen. Daarboven lopen twee banden die ingekerfd zijn met kleine evenwijdig lopende, schuine streepjes, waardoor het effect van een kabel ontstaat. Vandaar dat ze touwkabels of -banden worden genoemd. De laatste en bovenste fries toont een golvende tak waaruit bladeren, knoppen, ranken en trossen ontspruiten. Of de trossen verwijzen naar de ware wijnstok en de leeuwen naar de leeuw van Juda is niet met zekerheid te zeggen. Al deze figuren vertonen een Romaans karakter, evenals de bogen.

Doopbediening in de Middeleeuwen

In het prille bestaan van de Catharinakerk werd daar nog niet gedoopt. In de vroegchristelijke gemeenten had de bisschop het alleenrecht om te dopen. Hij bediende dit sacrament op de twee vigiliën, dat zijn de zaterdagen voor Pasen en Pinksteren. De bisschop doopte in Drenthe op seendbijeekomsten. Later werd hij vervangen door de deken van Rolde. De uitbreiding van het Christendom, het toestaan van de kinderdoop en begieting met water van hoofd en schouders, leidden er toe dat de bisschoppen het dopen overdroegen aan pastoors en priesters. Er kwamen losstaande houten kuipen en stenen vonden. In 1450 werd voor het eerst in Drenthe van "fonten" gesproken. Wanneer onderdompeling en begieting vervangen zijn door besprenkeling, gebruik makend van doopvonden of doopschaal, is niet met zekerheid te zeggen.

Voor de doopplechtigheid werden doophuizen ingericht met daarin een groot bekken, waarvan de rand iets boven de vloer uitstak. Een volwassene kon hier tot aan zijn middel in staan. Het sacrament werd door onderdompeling aan de dopeling bediend. Kleinere gemeenten bleken financieel niet in staat om een doophuis te bouwen. Voor de doopplechtigheid reisden de dopelingen naar de dichtstbijzijnde steden die een dergelijk huis rijk waren. Voor Roden waren dat Deventer en Dokkum. Tot aan het begin van de zestiende eeuw komt onderdompeling nog voor.

Het heeft de Reformatie veel moeite gekost om de nieuwe regels en gebruiken in te voeren. De klacht van verschillende synodes *“dat de kinderen meest bij de paap gedoopt worden, uit d’opinie dat zij zeggen dat de kinders bij de Gereformeerde ongedoopt sterven”* gold ook voor Roden.

Sacramentsnis, piscina en sacristie

In de noordwand van het koor is de sacramentsnis⁸ [foto links] gesitueerd. Boven deze nis bevindt zich een gotische tracering in het boogveld. De vloer van de nis bestaat uit rode Bremersteen, waarop twee kruisjes te zien zijn. Mogelijk is dit een deel van een van de altaarstenen. De bovenkant van de nis is ook van rode Bremersteen met in het reliëf een wijdingskruis. De sponningen van het deurtje, dat helaas ontbreekt, zijn nog zichtbaar.

De piscina⁹ [foto rechts], een waterbekken, bevindt zich in de oostwand van het koor, naast de Kymmellbank. Vóór de restauratie van 1932 bevond zich rechts naast de piscina nog het zgn. Kymmelloortje [afb.: pag. 13]. Hierdoor kwamen de bewoners van de havezathe de kerk binnen om hun vaste plaats in de Kymmellbank in te nemen. In de noordwand van het koor bevindt zich de dichtgemetselde toegangsdeur tot de voormalige sacristie. Hiervan zijn bij de restauratie in 1932 de fundamenten gevonden.

⁸ De **sacramentsnis** is in de RK-kerk een nis waarin de heilige hostie wordt bewaard.

⁹ De **piscina** is een wasbekken voor de handwassing van de priester vóór de mis; het heeft een afvoer naar buiten, waardoor het water op de gewijde grond van het kerkhof terecht kwam.

4. Roden rond de reformatie

In de eerste helft van de zestiende eeuw is het nog betrekkelijk rustig in Drenthe.

Karel V verwerft uiteindelijk de wereldlijke macht, maar verder blijft alles bij het oude. Het geestelijk leven speelt zich in die tijd in en rondom de kerk af met de pastoor als middelpunt van het godsdienstige, sociale en culturele leven.

De dreigende samenvoeging van Drenthe met Overijssel en dus het verlies van zelfstandigheid, wordt geen werkelijkheid. Evenmin de plannen van Johan van Ewsum om van de kerspelen Roden, Roderwolde en Norg een nieuwe heerlijkheid te vormen. De grote geestelijke bewegingen van deze eeuw dringen maar langzaam het gebied binnen. Alleen op loopafstand van de stad Groningen is er af en toe een doperse prediking. Er vindt geen beeldenstorm plaats en er worden geen hagenpreken gehouden.

Beleg van Groningen

Deze situatie verandert bij het uitbreken van de 80-jarige oorlog. Aanvankelijk blijven de oorlogshandelingen nog buiten onze grenzen. Maar als Alva met zijn leger door Drenthe trekt om slag te leveren tegen Lodewijk van Nassau, moeten veel bewoners, o.a. die van Zuidlaren, vluchten om het vege lijf te redden. De nood wordt nog groter door het verraad van stadhouder Rennenberg, waardoor de stad Groningen in Spaanse handen valt en het daarop volgende beleg van de stad Groningen door Maurits en

Willem Lodewijk van Nassau. De bewoners van de omliggende dorpen en buurtschappen hebben veel te lijden van inkwartiering, beroving, brandstichting en strooptochten door soldaten van beide partijen. Kerken worden gebruikt als kazernes, pakhuizen en paardenstallen. Of zelfs gedeeltelijk verwoest zoals in Roden en Zuidlaren.

De Drentse Landdag omschreef de situatie in 1600 als volgt: *“dat meer als dertendeel van de landschappen als noch onbetimmert, onbewoond ende daer voormaels 't beste koren te wassen plach, verwoest leggende is”*. Een andere schrijver zuchtte: *“Soo lag Drenth in eenen doodelicken swijm”*.

In de laatste fase van het beleg past Willem Lodewijk de tactiek van de verschroeiende aarde toe. Alle handel met de stad Groningen wordt verboden. Molens worden buiten gebruik gesteld. Winterrogge mag niet worden ingezaaid. Wel ingezaaide akkers worden vertrapt, het vee wordt geroofd.

Weerstand tegen de “nieuwe leer” ...

Rond 1600 ging de Drentse bevolking geleidelijk over naar de leer van de reformatie. Echter, de Classicale vergadering uitte de klacht dat er o.a. in Roden veel bewoners nog “paaps” waren. Vroegere priesters waren nog zeer actief. Vooral een zekere Hendrik Krijthe, een ex-priester uit Eelde, ontplooiëde vanuit Terheijl veel activiteiten. Zo droeg hij op 2 februari 1607 [Maria Lichtmis] op het “Spijker”, een bezitting van de familie van Ewsum, een mis op. Die werd zelfs bezocht door Groningers, die met vier sleeën naar Roden waren gekomen. Hoewel Krijthe in 1602 al bevolen was Drenthe te verlaten, gaf hij pas in 1615 daaraan gehoor.

.... ook bij de van Ewsums

De houding van de familie van Ewsum gaf reden tot klagen. In 1671 en 1677 lieten ze nog missen opdragen in hun Havezathe en in 1675 liet de familie het koor, waarin de jonker en zijn vrouw waren begraven, onafgewerkt liggen, zodat in anderhalf jaar in de kerk geen avondmaal kon worden gevierd. Zelfs in 1697 nog dwongen ze een dienstmeisje tot de "paepse" godsdienst

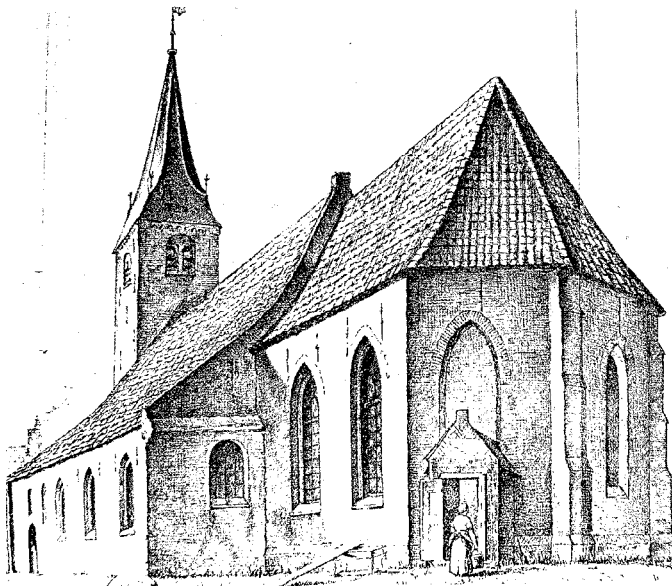
Het was een onrustige periode. De schulte klaagde er over dat *"hier een kwaad gespuis woonde, dat met Jan Rap en zijn maat optrok en zich niet tot wonen kon zetten"*. De toenmalige predikant hekelde het drankmisbruik en de onverschilligheid van zijn gemeenteleden.

over te gaan. In datzelfde jaar lieten ze, omdat de jonkvrouwe was gestorven, tijdens de godsdienstoefening de kerkklok luiden. De verzoeken van de predikant om dat na de dienst te doen wezen ze hooghartig van de hand met de opmerking: *"Wat raakt mij de godsdienst, ik wil dat er geluid worde"*.

De familie was ook niet bereid om het deel dat de priester vroeger uit de opbrengst van de vicariaatgoederen kreeg nu aan de predikant te geven. Daarom ontving in 1781 de predikant 100 gulden uit de opbrengst van de "Dickninge-goederen" [Dickninge was een voormalig klooster bij De Wijk].

Er komt een kerkenraad met eigen predikanten

Toch kregen na verloop van tijd de reformatorische opvattingen de overhand. Er werd een kerkenraad gevormd. De predikanten Gajus Hoppinck, Johannes Snetlage en Deodatus Carl Neander konden achtereenvolgens ongestoord hun werk verrichten en zich o.a. wijden aan de catechismusprediking.

Het Kymmellpoortje.

5. Herstel van de kerk

Tijdens het beleg van Groningen was de dorpskerk zwaar beschadigd. Op de landdagen van 1632 en 1647 besluiten Ridderschap en Eigenerfden¹⁰ tot het verlenen van subsidies van 500 en 300 carolieguldens voor de kerk die “*in ruïne ligt*”. Het geld is bestemd voor het repareren van het koor en het installeren van een klok.

Bij bestudering van de buitenmuren blijkt, dat de onderste gedeelten uit oude kloostermoppen¹¹ en de bovenste gedeelten uit een kleiner formaat bakstenen, rooswinkels¹², zijn opgetrokken. Dit is een aanwijzing, dat de vrijgekomen kloostermoppen uit de doorbraken van de oorspronkelijke noord- en zuidgevel, opnieuw zijn gebruikt bij de bouw van de nieuwe noord- en zuidgevel toen de kerk werd uitgebreid met zijbeuken. Immers, deze materialen waren geschikt voor hergebruik en bovendien kostbaar.

In de jaren 1643-1663 werd in totaal aan restauratiekosten 3674 carolieguldens uitgegeven. Een fors bedrag, gelijk aan ruim 20 jaarinkomens van een timmerman. In documenten van 1654 en 1672 en andere bronnen wordt geklaagd over de trage gang van zaken bij de restauratie.

De kerk wordt vergroot en opnieuw bepleisterd

De gang van zaken bij de wederopbouw van kerk en toren is niet exact te beschrijven, omdat de vereiste archiefstukken ontbreken. Een aanknopingspunt kan zijn de vermelding van het jaar 1636 op een trek balk, die vóór de restauratie van 1932 nog

¹⁰ Ridderschap in Eigenerfden vormden in die tijd samen de Staten van Drenthe.

¹¹ Een kloostermop is een groot formaat, in de middeleeuwen veel gebruikte baksteen.

¹² Een rooswinkels is een middelgroot formaat baksteen, in gebruik vanaf ca. 1500.

aanwezig was. Vast staat dat in die periode het gemetselde rondbogige tongewelf¹³ in het schip is aangebracht, gevolgd door de kwartronde tongewelven in de zijbeuken. Door de zijbeuken werd de kerk breder, werd een armoedig aandoende keldervorm vermeden en ontstond er een sterker en schijnbaar hoger en dieper geheel.

De muren werden opnieuw bepleisterd¹⁴. Dat de kerk ook vóór die tijd bepleisterd was, blijkt uit de door restaurateurs Kuiler en Drewes aangetroffen wijdingskruisen in het koor. Deze werden destijds in natte pleisterlagen ingekrast en daarna beschilderd. Deze bepleistering, en daarmee ook de inscripties, werd bij de restauratie van 1932 volledig verwijderd. Een in de kerk opgehangen foto uit 1930 geeft nog een indruk van de kerk met bepleisterde muren. Een fragment van de pleisterlaag is nog aanwezig tussen het ruggenschot van de kansel en de scheiboog, waaraan de kansel is opgehangen.

[Foto: Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed]

Er komen banken en een torenklok

De kerk schaft in 1659 voor 131 carolieguldens banken aan¹⁵. Ze werden in het schip geplaatst. De vrouwenbanken volgens een gewoonte, stammend uit de vroege middeleeuwen, aan de koude noordkant. De mannenbanken aan de zuidzijde. Ze waren gescheiden door een middenpad.

¹³ Een tongewelf is een tunnelvormig gewelf met een over de gehele lengte gelijke boogvorm.

¹⁴ Voor de bepleistering was een grote hoeveelheid kalk nodig. In de toenmalige administratie is er jaar in jaar uit sprake van dat *“vijf en dertich stuyvers voor darde half tonne kalck toe die kercke is uytgeleght”*.

¹⁵ Dit blijkt uit een notitie die zegt dat een *“Quitantie van Mr. H.Fockes over 't maken van de Kerckebanken ter summa honderd een en dertich carolieguldens werd op 23 may betaald”*

De luidklok

Van het installeren van de klok zijn enige data bekend. Jan Baptista van Regemortes en Jakob Jansen Datema legden als kerkvoogden in de jaren 1650 en 1663 rekening en verantwoording af van hun beleid. Eerstgenoemde kerkvoogd krijgt als beloning het recht op een graf in de kerk!¹⁶ Op het graf mogen geen banken worden geplaatst!

In 1746 wordt "voor het vergieten van de klok f. 53,- uitgeleght". In 1796 wordt vervolgens voor 490 carolieguldens een nieuwe besteld. Deze nieuwe klok ontsnapt in de Tweede Wereldoorlog aan de smeltkroes ten behoeve van de fabricage van oorlogstuig [zie oorkonde]. De bezetters slaan de klok wel op in een depot in Meppel, maar duiden deze met een - nog steeds aanwezige - letter M aan als historisch waardevol. Na de oorlog is deze klok teruggeplaatst in de toren¹⁷. De oorspronkelijke houten klokkenstoel is in de twintigste eeuw vervangen door een stalen exemplaar.

¹⁶ Hem werd "eygendom vereert en toegestaan de beide graven in de kercke daer wijlen de schulte Barringa en zijn zalig huysvrouw in begraven zijn. Edoch zall geen vast gestoelte daer op gestelt mogen worden".

¹⁷ Op de torenklok staat als randschrift het volgende:

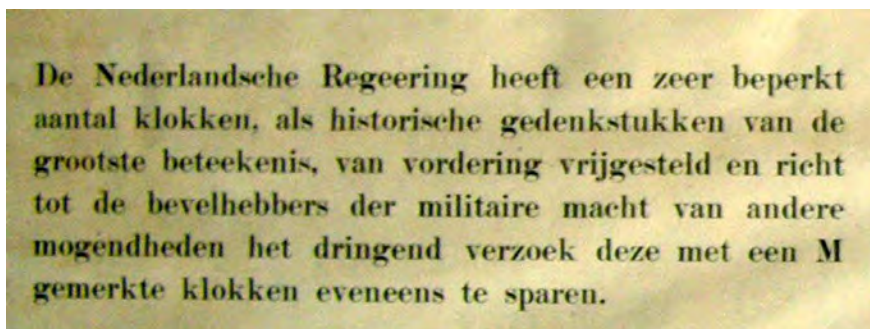
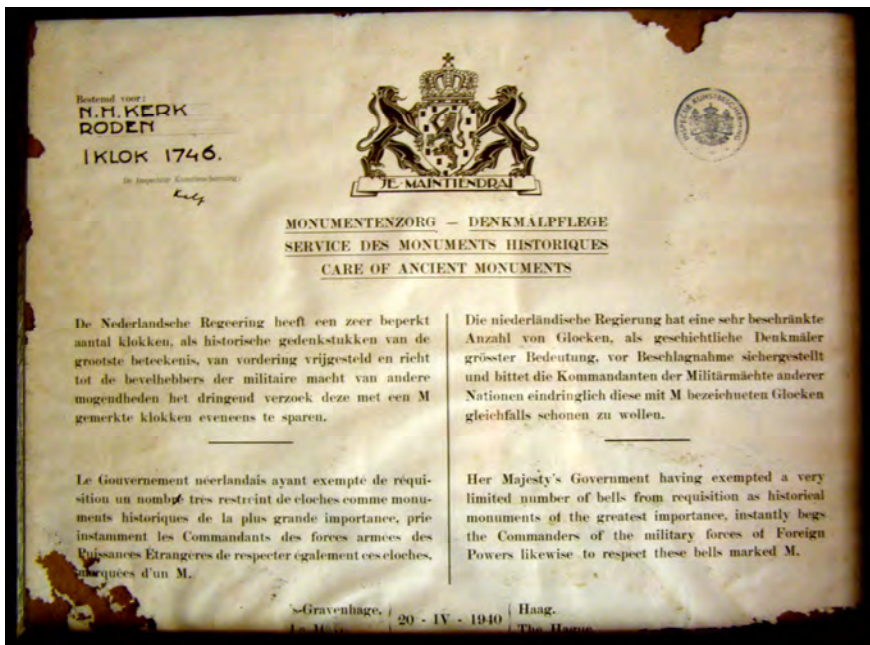
'Ik Noodige Al Die Vreest Den Heer Tot Dienst Van Christus Den Hemelkoning En Schla Een Naar Geluyt Wanneer De Mens Verlaat Dees Ardsche Woning. I: Borghardt. Fodit- Ao 1746. Soli Deo Gloria'.

Op de zijde: *"Willem Baron van In en Knyphuysen / heer van Nienoord en des landes Vrede / wolt medege-deputeerde Staat en curator Academiae der provincie van / Stadt en Lande mede collator tot Roden / etc.-etc.-".*

Aan de andere zijde: *"Hendriick Alingh scholte tot / Roden en Roderwolde desselfs / verwalter Tijll Krijthe Jacobus / van der Scheer / predicant Ette Harm Eits van Lijverden en Deodatus Peeters In der Tijd / Kerkvoogden Jan Jansens en Floris Aukema van / Lootingewolde Als Hijr toe Van De Acht Klufften / Tot Roden zijnde gekommeteert geweest".*

Lager: *"Geert Krijthe - Hindrick Geerts - als voorluieders van de Klok".*

De oorkonde die in de toren van de Catharinakerk hangt voorkwam dat de luidklok door de Duitse bezetting werd vernietigd.

De Oorkonde van Monumentenzorg, Den Haag d.d. 20-IV-1940 + uitsnede tekst

6. De bewoners van Havezathe Mensinge

Achter de Catharinakerk ligt al eeuwenlang een oud landgoed, Havezathe Mensinge. Het wordt voor het eerst in 1381 genoemd als leengoed van de bisschop van Utrecht. Maar vijftig jaar eerder is er al sprake van belastingafdracht voor een huis te Roden, waarschijnlijk voor hetzelfde. De eerste bekende bewoner is Steven Zighers, via vererving gaat het huis na zijn dood over op de familie Hidding.

De familie van Ewsum

In 1485 wordt de havezathe gekocht door de Groninger jonker Onno van Ewsum. De familie denkt in Roden en ook op kasteel Nienoord in Leek veiliger te zijn voor de steeds groter wordende invloed van de stad Groningen, dan in hun borg in Middelstum. Maar ook Mensinge wordt rond 1500 verschillende keren geplunderd en vernield. De familie van Ewsum blijft tot 1720 Mensinge bewonen.

Een stevige vinger in de kerkelijke pap

De bewoners van Mensinge hebben door de eeuwen heen veel invloed op de gang van zaken bij de Catharinakerk. Ze mogen nieuwe pastoors voordragen en na de reformatie de dominees. Zelfs nadat in 1638 de synode van Dordrecht het beroepingswerk aan de kerkenraad opdraagt, blijft de Drentse Ridderschap dominees en schoolmeesters [die ook als koster dienst doen] benoemen.

Later bekleden veel mannelijke bewoners van Mensinge de functie van kerkvoogd. Ook laten de bewoners van Mensinge in de vijftiende eeuw de kerk uitbreiden met het koor. Daar bevinden zich nog steeds hun grafkelders.

Botsingen

De verhouding met de bewoners van Mensinge blijkt niet altijd even vlekkeloos. Omdat men vrij lang de reformatie probeert tegen te houden kwam het in de 17^e eeuw geregeld tot botsingen met de kerkleiding, zoals al beschreven werd aan het eind van hoofdstuk 4.

Volgende bewoners

Na de van Ewsums woont Justus de Coninck van Peize enkele jaren op Mensinge. Hij verplaatst het recht op de titel van havezathe naar zijn huis in Roderwolde. De volgende eigenaar, Ida Elisabeth Ripperda, laat het huis inclusief gracht rond 1730 verbouwen tot de vorm, die het nu nog heeft.

De familie Ellents

In 1764 komt het landgoed in het bezit van Coenraad Wolter Ellents, raad en secretaris van de Landschap Drenthe. De welgestelde Ellents koopt het recht van havezathe weer terug. Hij trouwt met de eveneens steenrijke Gezina Oldenhuis. Als de familie naar de kerk gaat, zitten ze in het koor op hun eigen herenbank [de latere Kymmellbank] versierd met de familiewapens van beiden. Waarschijnlijk heeft Coenraad een thans

weer dichtgemetseld poortje, later het Kymmelloortje genoemd, in het koor laten aanbrengen. Zo voorkwam de familie dat ze eerst de kerk door moest lopen om hun herenbank te bereiken.

De familie Kymmell

Na het overlijden van Gezina Oldenhuis in 1818 erfte haar neef Jan Wilmsson Kymmell Havezathe Mensinge. Hij is lange tijd schulte van Roden en Roderwolde. De aanleg van het Mensingebos is aan hem te danken. Na zijn overlijden woont hier Coenraad Wolter Ellents Kymmell, hij is burgemeester van Roden. De familie Kymmell bewoont de havezathe tot 1956. De kinderen van de laatste bewoner verkopen tenslotte Mensinge aan de gemeente Roden, thans gemeente Noordenveld. Mensinge is nu ingericht als museum en een bezoek meer dan waard.

7. Het [latere] interieur

In hoofdstuk 3 is een beschrijving gegeven van het nog uit de Middeleeuwen stammend interieur. In dit hoofdstuk komt het uit de zeventiende, achttiende en negentiende eeuw daterend meubilair aan bod.

De kansel

Deze bestaat uit een kuip en een klankbord, die verbonden zijn door een ruggenschot. Het geheel is opgehangen aan een scheiboog links van het midden aan de zuidwand van de kerk. Alle drie onderdelen van de kansel zijn van eikenhout gemaakt. Het klankbord heeft de vorm van een regelmatige zeshoek en is voorzien van een zonnestraalmotief. Het ruggenschot heeft dezelfde vorm als de toogpanelen van de kuip en is voorzien van een baretknop. Aan de onderkant staat het opschrift: "17 Alexander Atlas, prediker te Roon. 17." Kennelijk heeft deze predikant, die van 1697-1729 aan de gemeente is verbonden, de kansel ingewijd. De letters van de inscriptie A.P.M.T. verwijzen naar de bouwer: *Albert Pieters, Meester Timmerman*.

De kuip

Deze heeft ook de vorm van een regelmatige zeshoek, en bestaat uit toogpanelen die door gedraaide zuilen zijn gescheiden. Rondom deze zuilen slingeren takken met eikenbladeren, eindigend in Corinthische composiet kapitelen¹⁸. Ze rusten op dragers die door een ornament van eikenbladeren zijn gescheiden. De toogpanelen zijn versierd met bogen die gedragen worden door gecanuleerde [= uitgroefde] omlijstingen met dezelfde Corinthische kapitelen. De voet van de omlijsting wordt gevormd door een siervaas met een bloeiende plant en een vogel, waarschijnlijk een adelaar. De ruimte die gevormd wordt door boogomlijstingen is opgevuld met eikentakken en eikels. In de hoekruimten boven de boog, de zgn. zwikken, bevinden zich dezelfde siervazen met planten en vogels.

¹⁸ De Corinthische **orde** is een van de drie orden uit de Griekse bouwkunst. Deze bouworde vond in Europa een opleving in de Renaissance. "Composiet" wijst op een vermenging met een andere bouworde, in dit geval de Ionische. Een **kapiteel** is de veelal van beeldhouwwerk voorziene bekroning van een zuil. Deze dient om de last of kracht op een smaller draagvlak over te brengen.

Zandloper en kandelaar

Op de kansel bevindt zich aan de kant van het schip een zandloper. De ouderdom blijkt uit de volgende aantekeningen in de boekhouding van de kerkvoogdij: *“De 20 nov. 1721 aan Eijtse gegeven voor het heen brengen van het schip voor koperwerk tot de zantloper gegeven 2 st”*. Een jaar later verklaart Tuijten Hendricks ontvangen te hebben van de kerkvoogd Wilhelm *“veertijn stuijvers wegens de arm op de predikstoel daar de zandloper in staat”*. Op de bodem van de houder is een soort zonnestraalmotief te zien.

De messing kaarsenhouder aan de kant van de trap op de kansel is waarschijnlijk ook uit de achttiende eeuw.

Het Avondmaalservies

Het avondmaalservies bestaat uit vier zilveren bekers, twee tinnen borden, een tinnen schaal, vier tinnen borden en twee zilveren avondmaalskannen. De oudste zilveren beker¹⁹ dateert van 1659, de andere dateert van 1667 en is in 1794 geschonken door mevrouw Gezina Oldenhuis, bewoonster van de Havezathe Mensinge²⁰. Deze schenking is vermeld in de acta van de kerkenraad d.d. 3 augustus 1794.

¹⁹ Deze beker heeft als opschrift:

“De drinckbeker der danckzegginne, dien wij [dankzeggendhe] zegenen, is die niet / gemeenschap des bloeds Christi / Nachmals Beecker van Roon uit een vrijwillige Collecte des Kers=pels Bestelt Ao 1659. Als waeren Kerckvoegt de E. Derck Meserijj Schulte. Pastoer Deodatus Caerl Neander”. De beker is 18,1 cm hoog. De voet heeft een doorsnede van 9 cm en de hals een diameter van 11,5 cm. In de bodem staan de merken 3/2 jaaraanduiding Groningen en een meesterteken.

²⁰ Op de kelk is rondom gegraveerd: *“Gegeeven aan de Kerke van Roden door Vrouwe G=Oldenhuis Wed=Ellents=1794”*. In de bodem staan de merken 3/M met jaaraanduiding Groningen 1667 en een meesterteken.

Deze beker [links op de foto] vertoont, boven een stekelrand, de vier evangelisten in medaillons met daarbij hun symbolen²¹.

De derde en vierde zilveren beker zijn van recenter datum. Van de vier tinnen borden vermeldt de kerkvoogdijrekening van 1811: *“Betaald an de weduwe B voor vier tinnen Borden tot gebruik van ‘t Nagtmaal somma 2.10.-”*.

De Avondmaalstafel

Voor de kansel is een eikenhouten avondmaalstafel met vaaspoten geplaatst. Deze tafel stamt uit de achttiende eeuw.

²¹ De weergegeven symbolen van de vier evangelisten zijn:

* Mattheus met een engel: de gevleugelde mens, omdat zijn evangelie begint met de menselijke afstamming van Christus.

* Marcus met de leeuw, voorstellende Johannes de Doper. De figuur die in zijn evangelie centraal staat in het eerste hoofdstuk.

* In het Lukasevangelie treedt de priester Zacharias op die het dagelijks offer verzorgt in de tempel. Vandaar het rond.

* Johannes met de adelaar, symboliserend de hoge vlucht die zijn evangelie inneemt bij de verkondiging van het Woord.

Verder zijn afgebeeld zijn de letters H*H*F*H*J*H*.

Doopstander en offerblok

De smeedijzeren doopstander met toebehoren is in de 17de eeuw vervaardigd. Op het bijbehorende tinnen bekken ontbreken de merken. Het tinnen bord [begin 19e eeuw] en de tinnen schenkan [± 1790] vertonen het merk van Jan Hillebrant Rienerwerf van Groningen.

De ouderdom van het offerblok blijkt uit de aantekening van 12 februari 1748: *“Uitgegeven aan de koopman Mepping tot Groningen 10 st. 4 duiten voor twee sloten an het block in de kerck”*. Het geheel is een uitgeholde eikenhouten paal met ijzeren deksel. In de deksel zit een gleuf voor gaven met als sluiting een heng die in twee krammen valt. Deze dubbele sluiting wijst er op dat twee kerkvoogden uitsluitend gezamenlijk bevoegd waren de offeranden te innen.

Bijzondere banken

Bij het inrichten van het liturgisch centrum in 1979 werden de banken in de kerk vervangen door stoelen. Een aantal historisch waardevolle banken bleven bestaan: de “Deodatusbank” en de bank met de wapens van de families Ellents en Oldenhuis.

De Kymmellbank

De herenbank aan de oostzijde in het koor “*behoort aan den Eigenaar van den Huize Mensinga*”. Achter de hoge zitplaatsen, die bestemd waren voor de mannen, staat het ruggenschot met het lofwerk en de wapens van de familie Ellents en Oldenhuis. Naar de latere bewoners van Mensinga wordt deze bank “de Kymmellbank” genoemd [nr. 2 op de plattegrond].

De Deodatusbank

De Deodatusbank [nr. 9 op de plattegrond] bevindt zich aan de noordmuur van het schip, tegenover de kansel. Oorspronkelijk was dit een bank “*behorende aan het huis Terheijl*”. Vroeger was dit huis, bijgenaamd “De Helle”, een werkkolonie voor ongehoorzame monniken van de abdij van Aduard. De naam ‘Deodatusbank’ vindt mogelijk zijn oorsprong in de naam van één van de eerste predikanten van Roden, Deodatus Carl Neander, die van 1647 tot 1696 predikant in Roden was. Zijn nazaten vestigden zich in Roden en gebruikten mogelijk deze bank. Aan de Leeksterweg staat nog de familieboerderij. Opvallend is dat deze bank ‘geverfd’ is.²²

²² In de Napoleontische tijd werd belasting geheven op het bezit van eikenhouten meubilair. Daarom werd in veel kerken het eikenhouten meubilair overgeschilderd. Het is zeer waarschijnlijk dat dit ook het geval is geweest met het meubilair in de kerk van Roden. Bij de restauratie van de kerk in 1932 zijn de verflagen op de banken weer verwijderd. De Deodatusbank is niet lakvrij gemaakt. Mogelijk is deze bank niet van eikenhout.

De Douwesbank

Een derde bank staat tegen de noordmuur, naast de Deodatusbank. Dit is de zgn. "Douwesbank" [nr. 10] op de plattegrond]. Waarschijnlijk betreft het een overgebleven bank na de herinrichting van de kerk in 1979, waarbij ook het liturgisch centrum werd ingericht. Maar het kan hier ook om de bank gaan, waarvan sprake is in een passage uit de notulen van de kerkvoogdij van 14 februari 1980:

"Het blijkt dat sommige gemeenteleden bezwaar hebben tegen het verwijderen van de oude banken ... enz., enz."

8. Het Hinsz-orgel

Op 18 december 1776 opende Johannes Huijgens, notaris te 's-Gravenhage, het testament van Maria Catharina Hoppinck. Deze blijkt aan de kerk van Roden te legateren “ *Eene somme van Tien duijzent Guldens [10.000,-] om te laten maken een orgeltje geschikt voor de Grootte van deselve kerke*”.

Maria Catharina Hoppinck woonde weliswaar in Den Haag, maar had een bijzondere relatie met Roden. Zij was namelijk de achterkleindochter van Gajus Hoppinck, de tweede predikant van Roden na de Reformatie [1608 – 1638].

Voorwaarden

Aan het legaat zijn de volgende voorwaarden verbonden:

- De heer Mr. Coenraad Wolter Ellents, eigenaar/bewoner van Mensinge en secretaris van het Landschap Drenthe wordt verzocht en gemachtigd als executeur op te treden.²³
- Het orgel moet worden voorzien van de wapens van haar familie van vaders- en van moederskant. Dit alles ter nagedachtenis aan haar vader Albert Hoppinck en haar moeder, Elisabeth Johanna Hoppinck, geboren Clarq, haar overleden broer Mr. Jacob Willem Hoppinck en haarzelf, mejuffrouw Maria Catharina Hoppinck”.
- Het overgebleven geld moet worden belegd in “*Losrenten*²⁴ *off Loterije obligatiën, ten laste van het gemeene land van Holland en Westvriesland, welke niet losbaer zijn*” en uit de rente daarvan moet het onderhoud van het orgel en het traktement van de organist worden betaald.

²³ De executeur moest levenslang de administratie voeren. Na zijn overlijden werd dit overgedragen aan “*de kerkvoogden van de voorsz. kerk van Roode*” om “*ten eeuwigen dagen te werden bewaert*”.

²⁴ Losrenten waren eeuwigdurende leningen met recht tot aflossing door de overheid. Ze werden verhandelbaar gemaakt door het creëren van order- of toonderpapier. Het waren de voorlopers van de moderne obligatielening. In geval van aflossing van deze losrenten moeten uit de opbrengst weer soortgelijke waardepapieren worden gekocht.

Albertus Anthoni Hinsz

De dan al beroemde Groninger orgelbouwer, Albertus Anthoni Hinsz [1704-1785], stelde een bestek op met daarin een aanneemsom van 5400 gulden. De opdracht werd verleend en het orgel gebouwd. Aan de bouw werd meegewerkt door Anthony Dz. Smit als beeldhouwer, Urban Veltman als ontwerper van de letters en Lucas Trip, een in die tijd gewaardeerde dichter en tevens burgemeester van Groningen, als schrijver van de opschriften.

De ingebruikname

Op 7 april 1780 werd het orgel gekeurd door Jacob Willem Lustig, organist van de Martinikerk in Groningen en Valentijn Hildebrandt, deurwaarder van het Landschap Drenthe. Na goedkeuring werd het orgel overgedragen aan de kerkelijke gemeente. Daarmee kreeg Roden het achtste kerkorgel in de provincie Drenthe. Ds. IJ. de Cock uit Nieuwe Pekela wijdt op 4 juni 1780 het orgel in met een *“uitmuntende, wel doorwrochte en in alles toepasselijke Leerrede”*. Overigens werd het orgel al op 6 december 1779 in gebruik genomen, getuige een notitie in de boeken van kerkvoogdij.²⁵ Als organist werd Hendrik Stoll, van beroep kleermaker, benoemd tegen een jaarlijks traktement van 44 gulden.

Het slot van het keuringsrapport luidde:
“Mogt de heilgemeent ook door behulp van dit werktuig tot den vrijziger Lof des eeuwige Oorsprongs aller Harmonie, wiens goedheit als zeggende weerd hoor vermakelijk de toekomst ant Mensdom heeft geschonken, werden ontvonkt”.

Constructie van het orgel

Het orgel omvat twee manualen en een aangehangen pedaal. Het hoofdwerk bevat tien, het rugwerk zeven stemmen.

Drie door “balgentreders” te bedienen spaanbalgen zorgden voor de windvoorziening. Deze spaanbalgen zijn bij de laatste restauratie [2006] opnieuw gemaakt naar oude beschrijvingen en geplaatst op een nieuwe balgenzolder. Vroeger stonden de balgen op de vloer in de zuidbeuk.

²⁵ “Op Sondag den 6 december 1779 heeft het nieugeboude orgel in de Kerke tot Rooden voor de eerste keer onder de openbare godsdoenst gespeelt”

In het kerkelijke tijdschrift "Boekzaal der geleerde Wereld" [1780, p. 629] wordt over de inwijding vermeld:

RODEN. Onze Kerkgemeente door een edelmoedig legaat van wylen de Weled. geboren Jonkvrouwe Maria Catharina Hoppinck, den 18 Decem. 1776, in 's Hage overleden, ter somme van tien duizend guldens zynde begunstigt, om daar uit, onder het opzigt van den Weled. Gestr. Heer en Mr. C.W. Ellents, Raad, Secretaris en Medelid van den loflyken Etsstoel des Landschaps Drenthe, de Kerk alhier met een Orgel. te versieren; zoo zien wy nu ons Kerkgebouw met dit ziel- oor- en oogstreekend werktuig verheerlykt: het zelve is vervaardigt door den beroemden Orgelbouwmeester A. A. Hinsz, woonagtig te Groningen, opgenomen en volkomen goedgekeurt, door den vermaarden Groninger Organist S. W. Lustig en Valentyn Hildebrant, Deurwaarder van de Ed. Mog. Heeren Staaten des Landschaps Drenthe etc. etc.

Zing, Roden...

Dat de bepalingen uit het testament nauwgezet zijn uitgevoerd is ook nu nog zichtbaar. Men leze bijvoorbeeld de teksten van dichter/burgemeester Lucas Trip [1712-1783] respectievelijk aan de linker- en rechterzijde van het orgel.

Boven de opschriften bevinden zich de wapens van Albert Hoppinck en zijn vrouw, zoals het testament voorschreef. Het wapen van Albert Hoppinck siert de linker balustrade. Het vertoont een dwarsbalk vergezeld van drie granaatappels, een helmteken en een eekhoorn.

Rechts bevindt zich het wapen van zijn vrouw. Het schild is in vier kwartieren verdeeld. In het eerste en vierde kwartier is een verlaagde keper afgebeeld, vergezeld van drie schelpen met kwartierhoofd, beladen met drie zuilen. In elk van de overblijvende twee kwartieren een lekenkruis. Verder een helmteken met een paardenkop. Aan de achterkant op het rugpositief staat:

"Dit orgel is vervaardigt in het jaar 1779 door de directie van de Weledelgeboren Gestrenge Heer en Mr. C.W. Ellents, raad en secretaris van het lantschap Drente etc. etc. die daartoe expreslijk is geautoriseert geworden. En is gemaakt door den orgelmaker A.A. Hins te Groningen".

Ruim twee eeuwen Hinsz-orgel

Het beheer van het orgelfonds berustte tot in het jaar 1838 bij de bewoners van de Havezathe. In dat jaar droegen ze volgens de bepalingen van het testament, een batig saldo van f 569,80 over aan de kerkvoogdij. De eerste jaren werd voor het onderhoud twaalf gulden per jaar uitgetrokken. Het orgel wordt daarna tot 1858 onderhouden door de firma's Schnittger en Freytag. Zij voeren noodzakelijke reparaties en de restauratie [1856] in die periode geheel in de stijl van Hinsz uit. Zelfs de, toen uit de mode geraakte, lagere toonhoogte, de zgn. kamerton, blijft gehandhaafd. Dat is voor die tijd tamelijk uniek.

Vanaf het midden van de 19^e eeuw is er, waarschijnlijk mede onder invloed van de kaspositie van de kerk, weinig meer dan het meest noodzakelijke aan het orgel verricht.

Vóór de restauratie van de kerk in 1932 is het orgel wel sterk verwaarloosd, maar nog redelijk ongeschonden wat betreft zijn oorspronkelijke karakter. Schoolmeester, koster en tevens organist T. Zondag schrijft op 14 augustus 1931 aan de bekende organist, Jan Zwart uit Zaandam, dat het orgel nodig moet worden gerestaureerd.

Tijdens de ontleistering van het kerkgebouw wordt het orgel opgeslagen door "*electrische kerkorgelfabriek M. Spiering te Dordrecht en H. Thijs te Harenermolen*". Deze willen het liefst het hele orgel vervangen door een nieuw te bouwen exemplaar. Gelukkig is dat plan nooit uitgevoerd. Bij het opnieuw opbouwen van het orgel worden helaas maar liefst vijf van de oorspronkelijke stemmen vervangen door een tweetal "moderne". Behalve het noodzakelijke reparatiewerk wordt een windmotor geplaatst. Ook wordt de orgelgaanderij ingekort.

De laatste restauraties

Als orgelbouwer Mense Ruiter in 1950 met een nieuwe orgelrestauratie begint is de toestand van het orgel zeer slecht. Hij vervangt de windvoorziening en reconstrueert de eerder verdwenen stemmen. Het orgel wordt echter pas echt grondig aangepakt bij de in 2006 voltooide restauratie door orgelmakerij Bakker & Timmenga. Deze restauratie stond onder supervisie van adviseur Stef Tuinstra.

De dispositie van het orgel is sindsdien:

Hoofdwerk:

Praestant	8vt
Bordon	16 vt
Holpyp	8vt
Octaaf	4vt
Speelfluit	4vt
Nassat	3vt
Waldfluit	2vt
Mixtuur	5-6-7 sterk
Trompet	8vt
Voxhumana	8vt

Rugpositief:

Praestant	4vt
Fluit Does	8vt
Gedaktfluit	4vt
Octaaf	2vt
Spitsfluit	2vt
Sexquialter	2-3-4 sterk

Speelhulpen:

Tremulant does	[hele werk]
Tremulant	[rugpositief]

9. Begraven worden in de kerk

“Rijke stinkers”.

Het begraven in de kerk gebeurde niet altijd even zorgvuldig. Het was niet de gewoonte om de graven te ruimen en daardoor was er vaak nauwelijks plaats. De zerken werden meerdere keren gelicht waardoor de grafstenen op den duur door verzakken niet meer zo goed aansloten. Zodoende hing er in de kerken soms een doordringende stank. Hier komt het gezegde “rijke stinkerd” vandaan

Ook in Roden werden tot het begin van de 19^e eeuw notabelen en rijkere inwoners in de kerk begraven. Als het kon, zo dicht mogelijk bij het altaar zodat de heiligheid ervan zou afstralen op de overledene. Rond het altaar bevonden zich in de regel de duurste plaatsen. Langzamerhand drong het besef door dat begraven in de kerk toch minder hygiënisch was. In Frankrijk verbood Napoleon de kerkbegravenissen in 1804. Ook in Nederland werd tijdens de Franse overheersing [1795-1813] het begraven in de kerk officieel verboden. Toch was men er hier kennelijk zeer aan gehecht, want na het vertrek van de Fransen in 1813 werd het besluit direct weer ongedaan gemaakt. In 1829 verbood koning Willem I het in de kerk begraven opnieuw. De “jongste”

graven in de kerk van Roden dateren uit de jaren 20 van de 19^e eeuw.

De grafstenen

Op de plattegrond van de kerk op bladzijde 54 van dit boekje wordt de plaats van enkele van de grafstenen aangegeven.

Grafsteen nr. 6

Mogelijk is dit de sluitsteen van de dicht-gemetselde grafkelder van de familie van Ewsum. Het staat in elk geval vast dat de leden van deze familie, die de Havezathe Mensinge bewoonde van 1485-1720, in de Catharinakerk werden begraven. Op de tegel staan enkele cijfers, waarvan de betekenis niet bekend is.

Grafsteen nr. 5 [links]

Na een intermezzo van drie verschillende eigenaren kwam het "Huis" van 1764-1818 in het bezit van de familie Ellents-Oldenhuis. Grafsteen nr. 5 dekt hun grafkelder.

Op de zerk staat:

"Ter gedachtenis van de Heer / Mr. Coenraad Walter Ellents / in leven Raad en Secretaris / der Landschap Drenthe enz: enz: / Geboren den 11 Maart 1720, / Overleden /den 12 September 1818 / en / Mevrouw Gezina Oldenhuis, / zijn echtgenoot / Geboren den 24 april 1730 / Overleden den 25 April 1818, / Beide in den kelder aan / de zuidzijde van dezen steen bijgezet, /welke kelder niet wederom / mag worden geopend /". Boven dit opschrift staan twee wapens met kroon, lauwertakken, wassenaars [wassende manen] met drie klaverbladen en een dorre boom.

Grafsteen nr. 7 [rechts]

Vanaf 1818 was de familie Kymmell eigenaar van "het Huis". Hun grafsteen heeft het opschrift:

"Ter gedachtenis / van de heer Mr. Lukas Oldenhuis / Kymmell, / in leven Lid der gedeputeerde Staten / van de Provincie Drenthe, geboren den 24 December 1754, / en overleden op de Smilde / den 8 January 1825". Daarboven in een medaillon een schild met het wapen van Kymmell.

Grafsteen nr. 12

Deze steen [links] dekt het graf van ds. Deodatus Carl Neander. Ook zijn beide vrouwen en enige kinderen zijn hier begraven. Hij was predikant in Roden van 1647-1696. De steen vertoont een wapen met een kroon, met zeven parels en daaronder een man met een voorwerp in de linkerhand. Daaronder het opschrift met de tekst: "Deodatus Carl Neander / Dienaar Jesu Christis In / Den Evangelio Tot Roden / In Den Heere ontslapen / Anno 1696 Den 1 April / Hier Tot De Opstandinge / Des Levens".

Grafsteen nr. 13

Onder het orgel bevindt zich een grafsteen met de letters V G D G in een cirkel. Deze grafsteen van een onbekende familie dateert vermoedelijk uit de 17de eeuw. De voorstelling lijkt op een steenhouwersmerk, maar daarvoor zijn de fraai gebeeldhouwde initialen te groot. Normaal werden deze als kleine tekens langs de rand gebeiteld. Het is niet uitgesloten dat de familie, die deze steen heeft laten bewerken, een relatie had met een steenhouwersfamilie.²⁶

Overige graven

Het archief vermeldt verder dat onderstaande personen in de kerk werden begraven:

- A. *Den 24 September 1728 uitgegeven aanvoor een graf dat invallen was. Wij mienen dat het die erfgenamen van Lijckes Krijt toehoorde".*
- B. *Jan Philip Meesterlein, militair, overleden 1763.*

Zijn graf moet liggen ten noorden van zerk nr. 5, het graf van Mr. Coenraad Ellents. Hij was kapitein in het Regiment Oranje-Drenthe. Van 1747-1764 was hij eigenaar van Mensinge en gehuwd met A.Th.G. Ellents".

²⁶ Bron: Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed.

- C. *25 Mei 1765 ontfangen van de heer W. Snetlage 5 gulden 5 st. zijnde voor begraven van zijn zoon G. Snetlage in een kerkengraf in de kerk tusschen Scholtenstoel en het koor in het Myddelpat".*
Dit graf kan niet precies gelokaliseerd worden omdat niet bekend is op welke plek precies de schultestoel²⁷ heeft gestaan.
- D. *De 3 Junyus 1765 van De E. Mevrouw argers ontfangen 5 gulden zijnde voor het begraven van haer Dochter in de kerke bij het Myddelpat voor onder de manlubanken naest het kuer.*
- E. *Ook in de kerk begraven de vrouw van luitenant Mensinga f. 7.-.-. Anno 1765.*
- F. *1771. Wegens het graf van wijlen de Heere Ritmeester van de Sande ontfangen f 5.-.-.*
- G. *1779. Ontfangen van Jakob Santee 12 gld. weegens een verrottinge²⁸ voor zijn vrouw in de kercke tot Roode.*
- H. *1801. In de kerk begraven en daarvoor ontvangen van:*
- *Willem Bloemberg laat zijn graf in de kerk opmaken -.15.-*
 - *de vrouw van N. Boerma te Nytap 12.-.-.*
 - *de zoon van brouwer H. Krythe 6.-.-.*
 - *voor een verrottinge voor H. Krythe zijn zuster 12.-.-.*
 - *idem van Sikke Gerbens van Groningen 12.-.-.*
 - *van de weduwe P. Santee 12.-.-.*
- I. *Gezina Nijsingh, vrouw van Ds. Willinge, predikant te Gieten. Overleden 1806. Zij werd ter aarde besteld ten zijden van het graf van Mr. Jan Wilmsonn Kymmell.*
- J. *Mr. Jan Wilmsonn Kymmell, maire schout, lid v.d. Staten van Drenthe en andere functies. Overleden 1823. Ten zuiden van de grafkelder van de familie van Ewsum [tegel nr. 6], werd hij begraven."*
- K. *1826. Liggen in de kerk begraven Wybe Bonkes zijn vrouw de wed. J. van Lemel.*

²⁷ Een **schulte** vervulde vroeger een belangrijke functie in het kerspel. Hij was o.a. handhaver van de openbare orde, toezichthouder op wegen, stromen en bruggen in het kerspel, opsporingsambtenaar van misdrijven en rechter bij het lage gerecht. 't Lag voor de hand dat voor deze functionaris een vaste zitplaats in de kerk was gereserveerd.

²⁸ Hiermee wordt bedoeld dat het stoffelijk overschot van wijlen zijn vrouw in dit graf mag verteren tot stof.

10. Reilen en zeilen in de negentiende eeuw

Karel de Grote [ca 800] voerde reeds een aantal beleidslijnen in om plaatselijke gemeenten te organiseren. Zo stelde hij de zgn. "tienddwang" in. Dat betekende dat de bevolking 10% van de opbrengst van de veldvruchten aan de plaatselijke geestelijken en later aan de kerkvoogden moest afdragen. Dit was een soort kerkelijke belasting. In latere jaren bleef deze kerkelijke belasting, weliswaar in aangepaste vorm, gehandhaafd. Met het innen daarvan en het beheer daarover werd de kerkvoogdij belast.

Het kerkelijke huishoudboekje

De administratie van de kerkvoogdij van voor 1800 toont een grote verscheidenheid van ontvangsten en uitgaven. Deze inkomsten moesten worden gebruikt voor het in stand houden van de eredienst en de kerkelijke gebouwen, het onderhouden van de geestelijken, het verzorgen van de armen, het vrijkopen van gevangenen en slaven en de zorg voor het onderwijs.

Ten aanzien van het vrijkopen van slaven staat genoteerd: *"In 1738 an drie Christen Slaven welke gingen voor 't noch gevangen in Turkien op 1500 gulden rantsoen nevens onze diaconie en ander Kercken gegeven 3 gulden"*.

De inkomsten van de kerkvoogdij te Roden bestonden uit rogge-, haver-, gerst-, boter- en waspachten. De predikant ontving zijn traktement voornamelijk in rogge die op Sint Maarten [11 november] moest worden geleverd. Door het toenemend gebruik van geld als ruil- en rekeneenheid en de schommelende prijs van de rogge [in 1785 drie en in 1800 negen gulden de mud] werden de predikanten voorstanders van een traktement in geld. Zo ook de Roder predikant, die zich op 23 april 1753 richtte tot de Carspellieden met het verzoek *"enige veranderingen te maken in de wijze van buizinge der pastorije tractement"*.

Op 1 juni 1755 besloten de volmachten der kluften en de eigenerfden²⁹ goed te keuren, dat *"sommige liever rogge en een andere alsoo haver geld"* betaalde.

²⁹ De naam **kluft** duidt op een onderverdeling van een kerspel

Een **eigenerfde** was een boer die zijn eigen grond bezat. Een eigenerfde boer was een vrije boer die zijn hoeve [32 Groninger mudde of 8,6 ha] zonder tussenkomst van een leenheer kon bewerken. Vooral in de staatsinrichting van Drenthe speelden de eigenerfden een grote rol. Behalve het beheer van het kerkengoed hadden ze ook invloed op het beroepen van een predikant

Voorbeelden van overige kerkelijke uitgaven

Als uitgave voor de eredienst kwam regelmatig voor *"an Mester Klaes gelanckt 3 gld en 16 st. tot wijn en brot voor het heyligh Midwinter Nagtmael"*. Afgewisseld met *"een groote bijbel, nieuw gebonden in leer met twee haecken daartoe voor 3 gld"* en *"keusen gebruijckt in het kategeseren"*.

Het kerkgebouw vereiste elk jaar uitgaven voor het verloten van de glazen, bakstenen, pannen, kalk, hout, slot en grendel aan de kerkhofdeur, witten, schrobben, klokkentouw, *"boomolij"* voor de klok, enz. De pastoor klopte aan voor onderhoud aan huis, hof en schuur. Voor *"een planck voor pastoorswijnhock"* en voor *"een vringe voor pastoorskamp"*.

Om aan de onderhoudsplicht te voldoen moest regelmatig aan de "Rowolderdijck" worden gearbeid. Hulp aan andere gemeenten bestond o.a. uit *"an een Man gegeven tot opbouwen tot een kercke 1.2.-gld."*

Tenslotte de bijdrage voor het openbaar gezag. *"An Frans Snijder betaalt voor het maken van de broek voor de Landschap soldaat 10,- gulden" [1778]*. Twee jaar later stond er *"een paar hozen voor de soldaat"*.

De zorg voor de armen, zoals kamerhuur voor een weduwe werd afgeschoven op Roderwolde. Die slikten dat natuurlijk niet en zadelden met hulp van het bevoegd gezag de Kerkvoogdij van Roden er weer mee op.

Het onderwijs werd niet vergeten. Zo kwam er in 1767- 1768 een nieuwe school met schoolmeestershuis, bestaande uit kamer, keuken, melkkamer, koestal en hoivak. Met behulp van de Carspellieden werd het voor 100 carolieguldens gebouwd.

Het predikantstraktement

Na het mislukken van de patriottische staatsgreep van 1785 werden in Drenthe zes predikanten afgezet, omdat ze patriottische ideeën hadden. Vier mochten na boetedoening hun ambt weer op zich nemen.

Niet lang daarna lukte het Daendels en andere patriotten met hulp van Franse legers in Nederland de Bataafse republiek³⁰ te stichten. Deze stond een volledige scheiding van kerk en staat voor. Ze wilde niets weten van een bevoorrechte positie van de Gereformeerde kerk. Elk kerkgenootschap moest zorg dragen voor het onderhoud van zijn predikant.

³⁰ De **Bataafse Republiek** 1795-1801 was een republiek die het grootste gedeelte van het huidige Nederland omvatte. De republiek was gevormd naar voorbeeld en met militaire steun van de Franse Republiek, waarvan de Bataafse Republiek een bondgenoot en zodoende een vazalstaat was. Vanaf 1801 tot de val van Napoleon in 1813 was Nederland feitelijk ingelijfd bij Frankrijk.

Waarschijnlijk onder invloed van deze denkbeelden stelde ds. Voget, predikant in Roden van 1780-1810, het volgende overzicht van zijn traktement in 1795 samen:

<i>Renten en ordonantie</i>	<i>f 182.9.7.</i>
<i>Grondpachten</i>	<i>f 11.-.-.</i>
<i>Michelspachten</i>	<i>f 4.2.4.</i>
<i>Kampen</i>	<i>f 30.-.-.</i>
<i>Hooiland</i>	<i>f 27.15.-.</i>
<i>Huisgeld</i>	<i>f 181.15.2.</i>
<i>Roggepachten 53 mnd, 2 schat en 0 spied à f 3 de mudde</i>	<i>f 160.-.-.</i>
Totaal	f 597.2.5.

"Hier koomen nog deezen Emolumenten bij:

- 1. Van een doopzeedel of een attestatie van Lidmaatschap 6 stuivers ieder.*
- 2. Publicatie ieder 3 st. en geteekent 4 st.*
- 3. Huwlijks proclamatie 1 gld. 10 st."*

Uit zijn mededelingen blijkt dat er vaak moeilijkheden waren bij het innen van het traktement. Meestal werd een oplossing gevonden. In geval van onmacht schold hij het verschuldigde kwijt. Was daar geen sprake van dan kon het resterende deel in termijnen worden betaald of worden omgezet in een rentedragende lening. Ook drong hij er bij de kerkvoogden op aan dat ze de volgende, door hem opgestelde verklaring, met hun goedkeuring bekrachtigden:

*"De Carspels Ingezetenen hebben in een vergadering op den 19 April 1799 gehouden, verstaan dat de Predicant in het vorderen van diegene welke gedeeltijck nalatig zijn, moet gemainteneert worden."*³¹

Paardenbelasting

In 1809 was ds. Voget scriba van de classis. In dat jaar werd door de regering een soort belasting op paarden ingevoerd. Dit betekende dat *f 25,-* voor één paard moest worden betaald en *f 70,-* voor twee paarden.

Door deze heffing voelden de predikanten zich benadeeld omdat zij veel gebruik maakten van al of niet overdekte, met paarden bespannen wagens. Dit was een bij uitstek geschikt vervoermiddel voor het bezoeken van zieken, stervenden en zij die troost behoeften alsmede het bijwonen van classicale vergaderingen en het vervullen van vacaturebeurten in en buiten de ring. Door met een gedocumenteerd schrijven protest aan te tekenen maakte ds. Voget zich de tolk van alle predikanten in de classis.

De kerk als multifunctionele ruimte

De kerk werd in de tijd van de Napoleontische bezetting ook voor militaire doeleinden gebruikt. Zo stond in 1810 en 1813 in de archiefstukken:

"An..... voor het kerk uithemmelen³² van 't hoij van de Leverantie aan de Troepen van de keijzer 0.6.0" en in 1813: *"voor 't kerk schoon maken bij gelegenheit van de looting van de Landmeelitzie 0.8.0."*

³¹ maintaineren = beschermen, handhaven

³² uithemmelen = opruimen, schoonmaken.

Geestelijke stromingen in de negentiende eeuw

Heel langzaam bereikten de verschillende geestelijke bewegingen ook de gemeenteleden van de Hervormde Gemeente in Roden. Het onderzoek naar *"de onderscheidene Godsdienstige Gezindheden binnen het Kerkdorp der Hervormde Gemeente te Roden"* in 1837 wees uit dat de Hervormden met 350 zielen waren toegenomen, de Rooms Katholieken met één, de Luthers en met twee, terwijl de Mennonieten met vijf waren verminderd.

Pas in 1857 was er sprake van een Afgescheiden kerk³³. In het jubileumboekje van de Gereformeerde Kerk in 1982 staat dat: *"De gemeente des Heeren te Roden onder de naam van Christelijk Afgescheidene Gereformeerde Gemeente is bevestigd den 26 februari 1857"*. Dit blijkt door een schrijven van zestien mannen [9 juli 1858], die *"bekennen dat wij ons vrijwilliglijk van de tans bestaande Nederlans Hervormde Kerkgenootschap en ook zoo als dezelve bestaat in de gemeente Roden hebben afgescheiden."* De brief was ondertekend door o.a. ouderlingen en diakenen van de afgescheiden gemeente. Een afgescheidene woonde zelfs in een huis van de kerkvoogdij. De huur werd hem niet opgezegd.

Instellingen in de negentiende eeuw

De belangrijkste maatregel die Koning Willem I op kerkelijk gebied nam was het uitvaardigen van het "Algemeen Reglement van 7 jan. 1816". Hierbij werd door de staat het bestuur van de kerk centraal geregeld.

Het beheer, waarmee de kerkvoogden te maken hadden, werd in vier artikelen geregeld. Het tweede artikel hield in dat in de administratie *"der kerk-, pastorie-, custorie- en andere gemeentefondsen"* geen verandering werd aangebracht. De administratie bleef onder staatstoezicht van een "Provinciaal College van Toezicht". De commissaris der Koningin in de betreffende provincie was hiervan de voorzitter. In Drenthe was in de eerste jaren de bekende en invloedrijke predikant ds. G. Benthem Reddingius secretaris.

Het beroepen van een predikant, het benoemen van een kerkvoogd, het kopen en verkopen van onroerend goed, het bouwen van een pastorie of kosterwoning moest door dit college worden goedgekeurd. Om een predikant een goed traktement te garanderen, wanneer de staatsbijdrage en de opbrengst van de pastoriegoederen niet toereikend waren, moesten andere financiële bronnen worden aangeboord. Bijvoorbeeld kerkelijke belasting [hoofdelijke omslag] en extra collecten. De

Waren gemeenteleden de mening toegedaan dat zij in een te hoge klasse zaten, dus te veel moesten betalen, dan ontvingen de kerkvoogden verzoeken van de volgende inhoud:

"Heeren Kerkvoogden, ik verzoek bij deezee uw om in de Kerkelijke aanslag mij in de 18 Klasse te zetten bij in plaats van in de 16 Klasse. Reden waarom dat ik met mijn zwak lichaam niet bin in staat om wat te verdienen".

Een "commissie ter beoordeling der doliantien" besliste over de verzoeken.

³³ De "Christelijke Afgescheiden Kerk" is ontstaan toen ds. Hendrik de Cock [1801-1842], predikant in Ulrum, in 1834 met een aantal volgelingen uit de Nederlandse Hervormde Kerk stapte. Na diverse scheuringen en fusies ontstonden in 1892 uiteindelijk de "Gereformeerde Kerken in Nederland", de GKN. Deze GKN fuseerde in 2004 met de Nederlandse Hervormde Kerk en de Evangelisch Lutherse Kerk tot de Protestantse Kerk in Nederland [PKN].

gemeenteleden werden op grond van hun inkomen in klassen ingeschaald. Op basis daarvan werden ze aangeslagen voor de jaarlijkse kerkelijke bijdrage.

Kerkvoogden

Om vóór 1800 tot kerkvoogd benoemd te kunnen worden moest de kandidaat of tot het "Ridderschap" of tot de "Eigenerfden" behoren.

In Roden waren de opeenvolgende families, die de Havezathe Mensinge bewoonden, vertegenwoordigers van de eerste groep. Hun namen stonden dan ook als eerste onder de officiële stukken. Na 1810 werd het beheer over en de administratie van de goederen en fondsen weer opgedragen aan de kerkvoogdijen. De kerkvoogden moesten toen gekozen worden "*uit de aanzienlijkste en de bekwaamste leden der gemeente*" en belijdend lid zijn. Ze werden gekozen door die gemeenteleden die stembevoegdheid hadden verkregen door het betalen van een bepaald bedrag in de hoofdelijke omslag.

Een benoeming mocht niet geweigerd worden, op straffe van het betalen van een bepaald bedrag voor "uitkoop". In Roden werd deze boete van f 25,- twee keer opgelegd, aan een diaken en aan een kerkvoogd.

Predikanten

Ook het benoemen van een predikant trokken de eigenerfden weer naar zich toe. Op 25 november 1825 werd een daartoe strekkend reglement ontworpen. Art. 2 daarvan luidde: "*Eigenerfden collatoren zijn de zoodanigen, die leden zijn van de Hervormde Kerk, in de grondbelasting van goederen binnen de grenzen der kerkelijke Gemeente Roden gelegen, betalen tien gulden en meer, zoodat betaling van iedere volle som van tien gulden regt geeft tot het uitbrengen van eene stem*".³⁴ Na de benoeming van de predikant werden afschriften van de processen-verbaal aan de kerkenraad ter hand gesteld. Deze mocht dan, indien men geen bezwaren had, de benoeming in een "kerkelijk beroep" veranderen.

In de Catharinakerk zijn de namen en de periodes van alle aan de Hervormde Gemeente verbonden predikanten sedert de reformatie genoteerd op een aantal "predikantenborden", die tegen de zuidmuur van het schip hangen. Sinds het op gang komen van het "Samen Op Wegproces" [2000] met de Gereformeerde Kerk van Roden worden ook de namen van de gereformeerde predikanten op deze predikantenborden vermeld³⁵ [zie pag. 40].

Predikanten die later landelijk bekend werden bleven te kort om invloed op Roden te hebben. Ds. Jacobus Hindericus Reddingius, een zoon van de dominante Benthem Reddingius, stond maar vier jaar in Roden [1830-1834]. In die tijd moest hij ook nog zijn proefschrift voorbereiden waarop hij in 1833 aan de universiteit van Groningen promoveerde. Dr. G.A. Wumkes [1869], een aanhanger van de ethische richting en de vertaler van het Nieuwe Testament in de Friese taal verbleef maar drie jaar in Roden [1898-1901].

³⁴ Een bedrag van 10 gulden was hoog. Er was in Drenthe nog één gemeente waar dit bedrag ook gold. In de overige gemeenten moest men 6 gulden betalen voor het recht van één stem.

³⁵ Het Samen-op-Weg proces resulteerde in augustus 2009 in een gefuseerde Protestantse Gemeente te Roden-Roderwolde.

Geschiedenis van de pastorie en de kosterwoning

Een pastorie had vroeger meer het karakter van een boerderij. Dit stamt uit de Karolingische tijd. Toen werd bepaald dat een pastoor een hoeve moest beheren waarvan de omvang nauwkeurig werd omschreven. Door de eeuwen heen dienden deze goederen voor het levensonderhoud van pastoor en predikant. Ze werden als "Pastoralia" opgenomen in de begroting van de Hervormde Gemeente en mochten zonder toestemming van de predikant niet worden vervreemd.

De werkzaamheden van een koster waren een paar honderd jaar geleden omvangrijker dan tegenwoordig. Behalve het schoonhouden van het kerkgebouw, het onderwijs geven aan de jeugd en het optreden als voorzanger in de eredienst moest hij ook verschillende werkzaamheden voor kerkvoogden en predikant verrichten. Om in zijn levensonderhoud te voorzien werd hem een aantal bunders land ter beschikking gesteld, de zgn. kosterijgoederen. In de jaarlijkse begrotingen van de voormalige Hervormde Gemeente waren ook deze nog als begrotingspost terug te vinden.

De Pastorie: enkele data

1784 - Volgens het archief werd er een nieuwe pastorieboerderij gebouwd. De kosten, waaronder bestek, planken, ijzerwerk, stenen, etc. waren zo hoog dat de "eygenaren des Carspels" financiële hulp van geldschietters nodig hadden.

1817 - De "*Verificatie Tabelle nopens het verbranden van Gebouwde Eigendommen binnen de Gemeentelijke Jurisdictie van Roden gedurende de jaren 1801-1825*", vermeldde op 7 november 1817:

"Verbrand het huis der pastorie te Roden. Eigenaar Hervormde Gemeente. Oorzaak: door de meid des predikants aangestoken. Schade f 1205,76. Niet verwaarbord".

In de boekhouding van de toen in functie zijnde kerkvoogd lezen we "*dat de nieuwe pastorie schuure welke in plaats van de verbrande schuur heeft moeten getimmerd worden, heeft gekost eene somma van elf honderd en zeven en negentig guldens, en zes en negentig cents....* , welke aan dezelve bij repartitie³⁶ over de ingezetenen gemaakt en ontvangen sullen worden gerestitueerd. Roden den 23 Juny 1818".

1844 - Een aannemer kreeg opdracht het woongedeelte van de pastorie af te breken en aan de hand van het bewaard gebleven bestek een "nieuwe weme" te bouwen. Ze moest o.a. bevatten twee kamers aan de zuidkant, een noordelijke en een middelkamer, een keuken en een lange gang, die de woning in tweeën verdeelde. In de voor- en zijmuren moesten twaalf lichtkozijnen komen. Door verkoop van onroerend goed in Terheijl, het aangaan van een geldlening en een financiële bijdrage van gemeenteleden kon de financiering rond komen. Het is duidelijk dat deze pastorie de grondvorm is van de in 1997 door de Hervormde Gemeente verkochte pastorie aan de Brink.

³⁶ Repartitie = verdeling naar een zekere verhouding.

De kosterwoning

1863 – Dat de kosterwoning, behalve ambtswoning ook bedrijfswoning was, komt o.a. heel sterk naar voren in het bestek van 12 februari 1863 voor het bouwen van een nieuwe kosterwoning.

Zo staat in art. 1 :

"De in dit bestek bedoelde werkzaamheden bestaan in het daarstellen eener nieuwe behuizing en een schuur, waarvan de inwendige verdeeling bestaat van het gebouw in: Kelder, Melkkamer, Gangen, Keuken en twee kamers, waarin trappen, slaapplaatsen, kasten, stookplaatsen, rookpijpen, enz., de schuur in: Koren- en hooivakken, Koegang, Pompplaats, Koestallen, Varkens- en Schaaphokken, Privé, een en een ander overeenkomstig de daarvoor gemaakte planopstand- en doorsnede teekeningen" .

In de huidige woning aan de Brink is hiervan weinig terug te vinden. Alleen aan de buitenkant is het boerderijkarakter nog te herkennen.

11. De kerk van Roden [1900-heden]

In de jaren twintig van de vorige eeuw was de kerk er slecht aan toe. De buitenmuren van de kerk brokkelden af. In het koor functioneerde de verankering van de trek balken niet meer. De horizontale krachten in de kap boven het koor veroorzaakten deformatie van de muren. De dakvoeten verkeerden in slechte staat. De kapconstructie van het koor miste zijn steun, zodat deze open kwam te liggen. Wind, regen en sneeuw hadden vrij spel. Het hemelwater sijpelde over de pleisterlaag in het koor naar beneden met als gevolg, dat de wanden door algengroei groen uitsloegen.

Meester Zondag

Prof. Van Veldhuizen [hoogleraar aan de RUG] en meester Zondag wezen de kerkvoogden op de slechte toestand waarin hun kerkgebouw verkeerde en toonden de noodzaak tot restauratie aan.

Op aandrang van de hoogleraar werd meester Zondag benoemd tot secretaris van de commissie tot herstel der kerk te Roden. In deze functie schreef hij veel brieven aan:

- de directeur van Monumentenzorg, Dr. Jan Kalff³⁷ die, na bezichtiging van de kerk, de subsidieaanvraag met kracht steunde.
- de rijksarchivarissen van de provincie Drenthe en Groningen voor historische gegevens.
- instellingen voor financiële hulp.
- vermogende personen, zelfs tot in de Verenigde Staten.
- het Ministerie van Onderwijs, Kunsten en Wetenschappen te 's-Gravenhage voor subsidie [21 maart 1921].

Bijna 10 jaar later op 6 maart 1931 zegde het Rijk een eerste subsidie van fl. 15.250,-, toe. Ook toen maalden de regeringsmolens al langzaam.

De restauratie van 1931-1932

Kort daarop begonnen de werkzaamheden onder leiding van het architectenbureau Kuiler en Drewes uit Assen. Op 15 mei 1931 vond de aanbesteding plaats. De hoogste inschrijving was fl. 29.816,-. De laagste was fl. 20.259,- van de firma Buiter uit Roden, die de restauratie dan ook werd gegund. Schip en koor werden gerestaureerd in de vorm zoals die nu nog aanwezig is, met tongewelf en zoldering.

De muren werden van hun pleisterlagen ontdaan, waarna het rode metselwerk tevoorschijn kwam. Met het grondig verwijderen van de bepleistering gingen waarschijnlijk ook belangrijke kunsthistorische gegevens verloren.

³⁷ Dr. Jan Kalff was een bewonderaar van architect Berlage, bekend van onder meer de Beurs van Berlage in Amsterdam. Hij dwong het toenmalig kerkbestuur om in te stemmen met het ontpleisteren. Zowel de architecten als de kerkvoogdij waren hier fel tegen. Ze bezweken echter voor de dreiging van Kalff de subsidiekraan dicht te draaien als niet aan zijn eis werd voldaan. Dr. Kalff stelde zijn eisen niet schriftelijk. Kennelijk lag dit te gevoelig. De architecten Kuiler en Drewes maakten echter zorgvuldige verslagen en spraken in hun restauratiehandboek niet van "schoon metselwerk" maar [heel tactisch] van "schoon gevoegd metselwerk". Ook een in het metselwerk aanwezig "varken" in de zuidgevel van het koor wijst er op dat er geen sprake kan zijn van "schoon metselwerk". Een varken is een laag metselwerk van verlopende dikte om een fout of verzakking te corrigeren en het geheel weer waterpas te krijgen.

In het koor verdwenen zo de resten van muurschilderingen en een cirkeltje met motieven [een wijdingskruis]. Dit laatste geeft aan dat de bisschop indertijd het koor heeft ingewijd. [zie ook pag. 15, boven de foto]

Preekstoel, orgelfront, doophek en herenbanken werden van hun verflagen ontdaan en in de was gezet. De zitbanken in de kerk werden dofgroen geschilderd.

De toreningang werd weer hoofdingang. Daartoe werden kruisgewelfjes aangebracht. In de zuidmuur van de toren werd een stenen trap uitgehouwen [foto links]. De aanwezige houten trap werd opgeruimd.

De houten vensterindeling werd verwijderd en vervangen door gemetselde vorktraceringen [montants] waartussen, in de oorspronkelijke vormgeving, glas-in-loodpanelen werden geplaatst [foto rechts].

De sacristie, waarvan de fundamenten werden gevonden, werd niet in haar oorspronkelijke vorm hersteld. Dit was wel het geval met de lage ringmuur. Het ijzeren hek, dat voorheen het kerkhof omsloot, werd opgeruimd.

In 1932 was de restauratie zover gevorderd dat de zondagse erediensten weer in het kerkgebouw konden plaatsvinden. Op 26 augustus 1932 vond de inwijding plaats. Prof. Van Veldhuizen, de gangmaker van de restauratie, sprak de feestrede uit.

Het liturgisch centrum

Midden jaren '70 van de 20e eeuw ontstond de behoefte om rond de preekstoel een ruimer liturgisch centrum in te richten.

De kerk was tot dan toe ingericht met de nadruk op “preekdiensten”. Rond de preekstoel bevond zich het doophek dat al lang geen functie meer had. Vroeger zaten daar de doopouders maar, omdat dopen veel meer een zaak van de gehele gemeente was geworden, waar ook vooral de kinderen bij werden betrokken, was het doophek nu feitelijk een “sta-in-de-weg”. Het doophek is verwijderd en [verzaagd!] opgeslagen op de koorzolder.

Er ontstond voldoende ruimte om een liturgisch centrum met avondmaalstafel in te richten zoals die nu nog bestaat. De groen geschilderde banken werden vervangen door stoelen met biezen zitting. Hierdoor ontstond ook de mogelijkheid voor een “lopend avondmaal”. Deze herinrichting van de kerk was onderdeel van “Ons Gebouwenplan” dat eind juli 1978 is gepresenteerd aan de leden van de Hervormde Gemeente Roden en een aantal jaren later werd afgerond.

Restauratie kerkgebouw [1988-1996]

In een rapportage van november 1988 constateerde de Monumentenwacht dat de bouwkundige staat van de Catharinakerk alarmerend was. Dit was aanleiding voor de toenmalige kerkvoogdij om te inventariseren wat er moest gebeuren om de kerk weer in goede staat te brengen.

Een restauratie van de kapconstructie en de glas-in-lood ramen bleek nodig. De begroting [bijna 400 duizend gulden] overschreed verre de financiële mogelijkheden van de kerkvoogdij, te meer omdat inmiddels de in 1990 opgerichte Stichting tot Behoud van het Hinsz-orgel te Roden had geconstateerd dat ook het monumentale

Hinsz-orgel in zeer slechte conditie was en zou moeten worden gerestaureerd voor een bedrag van 860 duizend gulden. De Kerkvoogdij besloot om e.e.a. gefaseerd uit te voeren en met de restauratie van de kerk te beginnen.

In de jaren er op volgend is intensief gewerkt aan het verwerven van de nodige subsidies. De eerste fase [dakrestauratie, houtwormbestrijding, aanleg riolering en regenwaterafvoer] was medio 1996 gereed. De resterende werkzaamheden werden in de jaren daarna afgerond.

Restauratie Hinsz-orgel [2004-2006]

In dezelfde periode speelt de discussie over de restauratie van het Hinsz-orgel. Vooral het voorstel van de Stichting tot Behoud van het Hinsz-orgel om de Catharinakerk weer te bepleisteren, doet de gemoederen in de kerkelijke gemeente, maar ook daarbuiten,

Bij de restauratie moest rekening worden gehouden met de aanwezigheid van de jaarlijks terugkerende kolonie gierzwaluwen, die in het voorjaar op het dak van de kerk nestelen. Zorgvuldig zijn de invliegopeningen van deze zwaluwen gereconstrueerd en is er nieuw nestmateriaal neergelegd op het dakbeschoot.

hoog opblaaien. Om de nagalmtijd van de kerkruimte te verbeteren en daarmee de geschiktheid voor het geven van orgelconcerten, diende de "hardheid" van de muren van de kerk te worden vergroot. Een daartoe opgesteld akoestisch rapport voorspelde een vergroting van de nagalmtijd van ca. 50%.

Er was grote verdeeldheid in de gemeente en in de kerkenraad. Na toelichting op de plannen tijdens de gemeenteavond van 23 november 1994 bleef de verdeeldheid groot. De kerkenraad ontving brieven met handtekeningen van verontruste gemeenteleden.

Niettemin werd besloten een gecombineerde vergunningaanvraag te doen voor de restauratie van het orgel en voor de herbepleistering van de muren in de kerk.

Fasen van de restauratie

De toestand van het orgel verslechterde zienderogen. Dit was aanleiding tot het opstellen van een noodplan en het zo snel mogelijk indienen van een - eventueel van de herbepleistering ontkoppelde - subsidieaanvraag. Daarmee kwam de restauratie van het orgel in een stroomversnelling. De restauratie is in twee fasen uitgevoerd. De eerste fase betrof de restauratie van de windlade van het hoofdwerk in 1998. Met de restauratie van de tweede fase [o.a. het speelmechaniek van het hoofd- en rugwerk] werd begonnen in oktober 2004. Het orgel werd geheel ontmanteld en in de werkplaats van orgelmakerij Bakker en Timmenga te Leeuwarden grondig gerestaureerd. Op 27 januari 2006 werd het gerestaureerde orgel op feestelijke wijze weer in gebruik genomen.

Het kerkblad Hervormd Roden van 26 februari 1996 maakt melding van de verzuchting van ds. H. Postma tijdens een dienst op een zondagmorgen: "het orgel is zijn eigen leven gaan leiden...". In die dienst was er met het orgel geen land meer te bezeilen. Er bleven toetsen hangen met jankende tonen tot gevolg, aldus het artikel in het kerkblad.

Een nieuwe zolder

Onderdeel van deze laatste restauratie was ook de reconstructie van de windvoorziening door middel van drie spaanbalgen aan de hand van de oorspronkelijke beschrijving ervan. Deze spaanbalgen zijn geplaatst op een nieuwe ambachtelijk gemaakte zolder³⁸. Oorspronkelijk stonden de balgen op de begane grond in de zuidbeuk. Aan de achterzijde van de balgen kan een orgeltreder zijn werk doen t.b.v. een authentieke klank van het orgel of bv. indien de stroom uitvalt.

Financiering

De restauratie van het orgel werd, in opdracht van de toenmalige kerkvoogdij, begeleid door de Stichting tot Behoud van het Hinsz-orgel. Naast een eigen bijdrage heeft deze stichting substantiële subsidies van gemeente, rijksoverheid en van een groot aantal culturele instellingen en particulieren weten te verwerven.

Geen herbeprestering van de kerk

Van het herbepresteren van het interieur van de Catharinakerk heeft de Kerkvoogdij eind 1996 afgezien, vanwege de enorme weerstand hiertegen bij een groot deel van de gemeenteleden.

Klimaatbeheersing

Om het klimaat in de kerk optimaal te kunnen regelen, voor een lange levensduur van het gerestaureerde orgel, is in 2007 gestart met metingen van temperatuur en luchtvochtigheid in de kerk. Uiteindelijk zal dit in de toekomst resulteren in een optimale klimaatbeheersing voor orgel en kerkbezoeker.

³⁸ De naast het orgelbalkon gesitueerde balgzolder, naar een ontwerp van Harry Boerema uit Roderwolde, is vervaardigd uit Russisch larikshout en is met chemisch verankerde bouten en stalen ankers – ter voorkoming van houtrot – verbonden met muur en kolommen.

Stiltecentrum

In 2011 is achter de preekstoel een stiltecentrum ingericht. Op deze plek stond voorheen de "Douwesbank", maar deze bank is verplaatst naar de noordbeuk van het schip.

12. Tot besluit

Zo staat daar de aloude kerk. In al zijn eenvoud. Fier en sober aan de mooie dorpsbrink. De dichteres G. Clewitz verwoordt de schoonheid die de kerk uitstraalt in haar gedichtenbundel "Zummeraavond" als volgt:

Ons Olle Kerk

O, olle grote kerk, waar alles sprek van laank verleden tiden
Is 't wonder dat, a'k noar de preek moet luustern
Mien denken wel es afdwaalt naor weleer?
Dan zei 'k op 't koor het altaor met de keersen,
De priester an 't bedeinen van de mis,
'k Zei Christus an het kruus,
Zien doornkroon, Zien wonden.
Daor an de muur, waar nou nog is die nis.
As dan mien ogen dwaolen deur de ruimte,
Dan zei `k gien beeld, gien kruus, gien doornkroon.
't Is alles sober en eenvoudig
En even is 't mai o'k dat beeld daorgunners mis,
Mor dan, bai 't zingen van de psaalms
Dan vuil ik dat Zien Beeld niet neudig is,
Omdat ik weit- "Waor minshen in Zien naam vergaodern
Hij met Zien Geest altied aanwezig is".

Register predikanten

verbonden aan de Catharinakerk te Roden 1605 t/m 2010

Hervormde Gemeente Roden

1605 - 1608:	Antonius Frederici
1608 - 1638:	Gajus Hoppinck
1639 - 1647:	Johannes Snetlage
1647 - 1696:	Carolus Neander Deodatus
1696 - 1729:	Alexander Tjerks Atlas
1730 - 1738:	Wicher Martini
1738 - 1779:	Jacobus van der Scheer
1780 - 1810:	Borzius Harms Voget
1811 - 1825:	Berend H. Steringa Kuiper
1826 - 1829:	Jan Bremer
1830 - 1834:	Jacobus H. Reddingius
1834 - 1857:	Petrus H.J. Lulofs
1858 - 1869:	Johannes R. Schultze
1870 - 1877:	Johan R. Goudschaal
1878 - 1880:	Albertus R. Meijer
1880 - 1894:	Jacob ten Oever
1895 - 1897:	Hylcko Janssonius
1898 - 1901:	Dr. Geert A. Wumkes
1902 - 1933:	Bernhard Assink
1938 - 1947:	Jacob A. de Bor
1947 - 1968:	Derk Kramer
1968 - 1983:	Berend Jager
1969 - 1980:	Jan Zagema
1982 - 1987:	Jan J. Valk
1985 - 1991:	Albert K. van Kooij
1988 - 1996 :	Piet G. Vellekoop
1992 - 2003:	Hotske Postma
1998 - 2003:	Jan Hiemstra

Protestantse Gemeente te Roden-Roderwolde

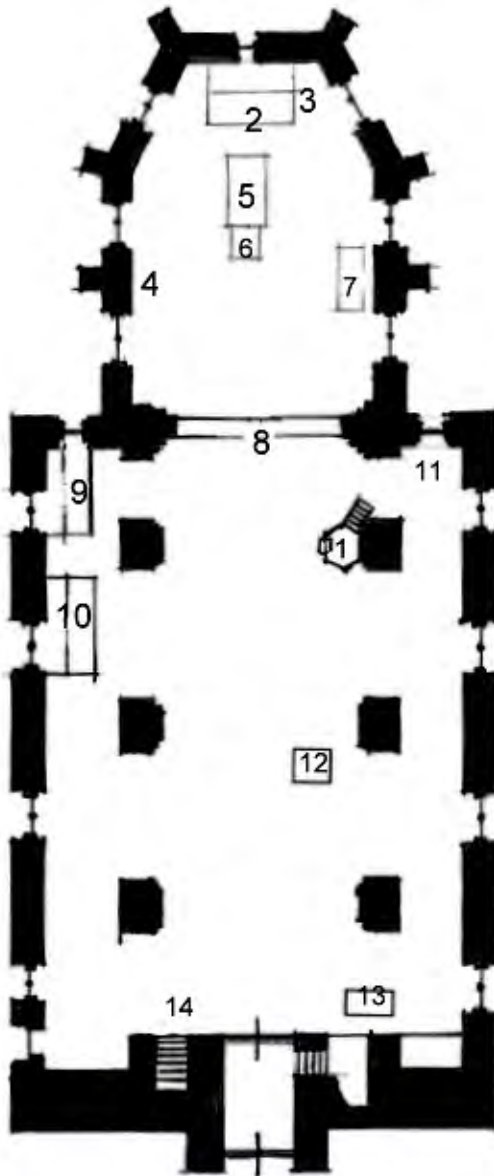
2005 - :	Theodorus van Beijeren Bergen en Henegouwen
2005 - :	Harm Jan Meijer
2005 - 2009:	Martin de Heer
2005 - :	Albert B. Elbert

Literatuur

- H. Assies e.a., Roden: een historisch uitstapje, Leek 1986.
- Het archief van de Hervormde Gemeente Roden.
- Nieuwe Drenthse Volksalmanak. Jaargangen 1888, 1889, 1890, 1891, 1902, 1938 en 1975.
- Dr. O.J. de Jong: Artikelserie "Kerkegoed" 1963-1966. Opgenomen in het maandblad "De Kerkvoogdij".
- Ds. T.A. Romein: Hervormde Predikanten in Drenthe.
- T.R. Mulder: De kerk van Norg, uitgave: Stichting Instandhouding Kerkgebouw te Norg.
- Ds. L.A. de Groot: De Ned. Herv. Kerk van Vries.
- Kerkenraad Alg. Zaken: Jubileum 125 jaar Gereformeerde kerk van Roden, 1982.
- Comité Mensinge: Havezathe Mensinge.
- Dr. Regn. Steensma: Langs de Oude Drentse Kerken, Baarn 1977.
- R. Steensma:
 - Vroomheid in hout en steen, Baarn 1966.
 - Middeleeuwse doopvonten in Noord Nederland. In: Jaarboek voor de eredienst van de Ned. Herv. Kerk [1963-1964], p. 154-157.
- S. ten Hoeve: Friese preekstoelen.
- Dr. J. Heringa e.a. : Geschiedenis van Drenthe, Meppel 1985.
- J. Belonje en J. Westra van Holte: Genealogische en heraldische gedenkwaardigheden in en uit de kerken der provincie Drenthe.
- T. Brouwer, W. van Os en C.A. van Swighem: Een huis voor het woord.
- W.J. Dorgelo: Albert Anthoni Hinsz, Orgelmaker.
- P. Flavianus O.F.M.: Missaal bevattende alle missen van het missale romanum.
- Dr. E.J. Haslinghuis: Verklarend woordenboek der westerse architectuur-geschiedenis.
- K. Suiterman: Huisraad en binnenhuis in Nederland in vroeger eeuwen.
- Stichting tot Behoud van het Hinsz-orgel te Roden: Het Hinsz-orgel in de Catharinakerk te Roden, 2006.
- Dagboek van de restauratie van de Catharinakerk in de periode 1931-1932 van de architecten Kuiler en Drewes.
- <http://nl.wikipedia.org/> alsmede diverse internet websites.

Foto achterzijde boekje: © Eric Kieboom, Roden [luchtfoto 1/2011]

Plattegrond Catharinakerk

1. Kansel
2. Kymmellbank
3. Piscina
4. Sacramentsnis
5. Grafsteen fam. Ellents
6. Grafsteen fam. Van Ewsum
7. Grafsteen fam. Kymmell
8. Triomfboog
9. Deodatusbank
10. Douwesbank
11. Stiltecentrum
12. Grafsteen Deodatus
13. Grafsteen onbekende
14. Trap naar het orgelbalkon

